

СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ

ЗАГОРІЛА ПОЛОНИНА

БОЙКІВСЬКІ
ОПОВІДАННЯ

Авгсбург 1948.

СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ

ЗАГОРІЛА ПОЛОНИНА

**БОЙКІВСЬКІ
ОПОВІДАННЯ**

Авгсбург 1948.

Загоріла полонина
Ни вогня, ни грани
Та за вами гори-вершки
Сердейко ми в'яне.

Накладом Р. Волчука. — Авторські права застережені.
Друкарня Д. Сажніна, Авгсбург, Максіміліанспляц 15.

Там, де живуть бойкі...

Не вважаючи на популяризацію Бойківщини й бойківського племені в українському письменстві 19. ст. Миколою Устяновичем („Месть верховинця“, „Страсний четвер“), Іваном Франком („Захар Беркут“ і ін.) та ін. і не вважаючи па діяльчість бойківських регіональних письменників в українській літературі, як Ізидора Пасічницького, Олександра Борковського та (наїбільш і відомого між ними) Юрія Кміта, цей прекрасний закуток нашої Батьківщини досі палеже по оцінки у мистецькій творчості. Більш притягальної спля виявила Гуцульщина, чи — в останніх часах — Лемківщина. Висловом цього підоціпування може бути й саме окреслення „бойко“, що його відчувається ще й до сьогодні тут і там як пасмішливий синонім чогось нижчого, малокультурного, меншевартого...

А тимчасом населення бойківських Карпат, проішовши разом із Українськими Січовими Стрільцями шлях вогневого хрещення в першій світовій війні та закріпивши за собою такі співволі геройських подвигів, як Ключ, Маківка й ін., за короткий розмірно час, бо за рр. 1918 — 1938, духовно переродилося до непізапи. З темної гірської маси перед 1. світовою війною витворилася національно-свідома спільнота, виродило нове покоління, що видало з себе кадри заслужених боєвиків українського резистансу за Польщі, допомагало й брало активну участь у будуванні Карпатської України й в останній час стає разом із іншими в ряди Української Повстанської Армії. Немає сумніву, що ця еволюція — одна з стрінок загально-українського національно-державницького відродження в 20. ст. А проте па Бойківщині вона замітна тим, що обхопила собою терен, здавалося б, пайменш для того підготовленій, наїбільш відсталий від руських етрумів загально-національного життя. Це не еволюція, а революційний духовий перелім, світоглядовий скік, що йому годі знайти рівноні на інших теренах України.

Паралельно до цього суб'єктивного, впітрянного розвитку Бойківщини йшло об'єктивне, теоретичне зображення бойківської дійсності. Науково-дослідні осередки, що повстали після 1. війни: самбірське Т-во й Музей „Бойківщина“ й стрілецька „Верховина“ ведуть перед у дослідчій роботі. Широкому загалові маловідомі напр. річкина „Літопису Бойківщини“ (11 томів!) з ціпчинами розвідками наших спеціалістів із поля етнографії, археології, історії культури, осадництва, говорознавства, тощо. Низка наукових монографій про Бойківщину своїх і чужих учених з'явилася між обома світовими війнами. Постав і частково відроджуваючи „Словник бойківського говору“ Юрія Кміта (букви А — І). В 1939. р. вийшла у Львові перша в українському назвознавстві спітетична праця про „Географічні назви Бойківщини“. І т. ін. І т. ін. Імена таких меценатів української регіональної науки, як Кобільницька, Гуркевичча, Филипчака й ін. золотими літерами вписані в історії української культури й науки.

Тільки мистецьке зображення бойківської дійсності в час цього духовного перелому не вправдало сподівань. Бойківщина на історичному закруті, її пікаве духове обличчя в конфронтації з до- й післявоєнною дійсністю, різниці в побуті, в світовідчущанні колись і тепер. все те залишилося поза увагою наших поетів, прозайків, малярів, скульпторів, тощо. А можливості велики, матеріял обшарпий, тематика цікава!

І ось перед нами збірка оповідань Софії Парфянович про Бойківщину на переломі п. з. „Загоріла половина“. Авторка відзеркалює тут накреслену вгорі революцію в національній свідомості галицьких бойків та короткими картинами ілюструє їх відношення до різних режимів, які папують на їхній землі. Вони, ще живіле плем'я, виросле на пісній землі — лепчиці, бороняться перед пацасниками. Які б вони не були та залишаються завжди собою, навіть у далекій чужині. Оповідання з такою тематикою переплітаються з погідними, описовими, що нагадують давні, спокійні часи. Вниклий підхід і розуміння атмосфери сучасного й минулого на Бойківщині, органічне відчуття бойківської дійсності в 20. ст., велика спостережливість і реалістична живість образів — основні прикмети цієї збірки. А при цьому легке, дискретне колоритування постатей і терену місцевими словами й формами, це видуманими, а взятими просто з пародій уст. Нічого дивного: оця „загоріла половина“, зелена Бойківщина — вужча батьківщина письменниці. Там вона проводила свої дитячі літа, туди іздила завжди з гамірного великого міста, де звання й громадська праця змушували її проживати. Й тепер вона повертається думкою до різних сторін; загоріла в воєнній хуртовині бойківська половина притягає її увагу, нагадується живіш, як усе інше.

Дорога, втрачена — вона пе забута на скітальціні. Її живлова сила й природна відпорність сповіяє надією й вірою в країце майбутнє.

І тому — треба думати — всякий, в кого серце ще зовсім не полопла зелена синявінь альпійських озер чи узбережжі пальми заморських країц, всякий, хто ще не загубив себе в погоні щоденного життя на чужині, з приємністю повернеться думкою разом із авторкою до отого дорогоого клаптика Рідної Землі, що й тепер горить-пезгарає в горишли історичних дій.

Вересень 1948.

Ярослав Рудницький.

У ДАВНИНУ

Та як я си здогадаю
За давну давнишу,
То не можу скоротати
До полуздня днішну.

Та як я си здогадаю
За давній літа,
Голова мене заболить
Що не віджу світа.

— Та ци*) дома Андрій, Настуню? — Настуня, низька, присадкувата, чорнява бойканя не зараз відказує. Звичаєм свого племени стойть, дивиться й міркує. Розглядає пильно гостя і хоч знає його віддавна — мабуть таки находить щось нове й цікаве в нього.

— Ба, ви коли виїхали? Та ци на довго? А нужто, Яцьку, скоч на город та заклич вітця — відказує разом і гостеві і поладніє справу. І далі стойть, розглядає, а потім, зідхнувши, поправляє червоний у ружі чепець, з-під якого висмикуються мички чорного волосся, та склавши на череві руки, говорить поволі. Говорить дуже і зовсім по-бойківськи, а це тому, що вона педочуває і не сприймає нових слів, якими вже тепер говорить молодь на Бойківщині. У її пам'яті залишилась первісна мова батьків, так як її чула у дитячих літах. І потім: Настуня цілий час у полі й у хаті при дітях, коли їй набирали нових звичаїв?

— Слава Ісусу Христу, та добрий день вам! — здоровить Андрій, переступаючи перелаз. Він чорнявий, під вусом, на обличчі рум'янці, завжди дбайливо поголений. У його очах є щось, чим бачить не лише дітей і поле та будні. Тож і швидко мова з звичайних справ і новин світу сходить на його писання.

— Та дещо написавім, але не много. Зима довга, що правда, по тілько що нахти нема защо купити. То вже Настуня гойкат, аби по вечерах не висвічувати, ай скоро лягати спати. І папір дорогий... — Все ж видістає з полички на миснику синій зшиток, один і другий та з радісним усміхом показує добутки зими.

*) Ци = чи, див. пояснення говіркових слів наприкінці книжки.

— Та ходім за хату, увидите мої щепи. Там си сядеме та й вам дащо прочитаю.

Хата маленька, присліпувата, крита соломою. Її Андрій перевіс з села у поле над потічком, над тути Жолобину. Там виміняв у сусідів декілька стайок поля та й зажив. Біда була в селі, але й тут не добро. Але ж уже й від свекора по дальше, а то лихий він та нелюдський. Та й усе поле в одному куску. Там того поля в Андрія! Вісім міхів картоплі і два мішки вівса родить, от і все. Настуня на городі, на червоній лепчиці капусти трохи виховає та такої твердої, зеленої, що в бочці потім чорна і чути її здалеку. А ще як наквасяє її без солі. Бо й відки взяти гроші на сіль?

Дичок декілька посадив Андрій на городі та пощепив їх. Тепер тішиться, що будуть дітям яблука.

Голодний Брисько на припоні вие і коровиця порикує у стайні, якраз тільки такій великий, як на одну коровину.

Бідує Андрій Киселичин, розлуцький письменник.

— Та бо єнчий газда вартує заробити ци на тартаку, ци в лісі, ци в другого газди. А з Андрія який робітник?

— Та чей він врішився на пана, а не на газду — ка-жуть сусіди цвиркаючи крізь зуби й покурюючи файку. Єму би папир'я та файно із'сти і бив би з нього писар. Такий челядин видочного, бо він ни пан ни Іван.

Може й правда ваша газдове! Проте, хоч ви юсте скормне, а Андрій бульбіці недоїдає, таки про вас никто не знає, а Андрійову п'есу (так він того називає) ставили в читальні, в театрі. І то не тільки в Розлучі, але й в Яворі, на Волосянках і у Вовчім і ще гет далі, де тілько зачули про нашого Андрія. І так „Три співники“ показували вам як то газда зібрався газдувати з жидом і циганом і яка тово була співка. Та того байка!

Андрій читає тихим, м'яким голосом, Читає нову п'есу про панщину, про брата й сестру, як утікали з панського двора та в самбірські ліси і там приставали до розбійників. Таких, що за людську кривду суд чинили на панах, панське майно людям роздавали.

— Та бо знаете старі люди вмирають і никто не ме знати, як то билд колись. А я одно чув від діда, а друге від людей, то бим списав, коби Біг дав здоровля, та й коби билд зашо купити папір та й нахту. — Такі ліси били', чуєте, в наших горах в давнину, що кар-карезвий! Гет від Самбора, а може ще відки інди тягнулися. Звір'я ружного билд по лі-

сах много, а народу мало. Того десь ще дуже давно, мусіло бити', певно ще нім Христос родився, як ружні народи тягнули через наші гори на Венгри. Бо то в горах, як у горах: ліс та й каміння. І студінь. А на Венграх ровінь, добра земля та й тепло. Там і міста, віді'ш, скорше побудували, як у нас. То тягнули долі ріками, як би нашим Дністром та й Стрийом та через вершки, де глибокі сідла йшли на Венгри. Але ми ся видит, що вже такої з них дахто сподобав си наші гори та й ліси, бо мусіли такі бити', що лишалися тут. То toti, що ту ся лишали і мали свої газдівства мусіли ся боронити від тих, що йшли. Десь по вершках городища такі били'. Ніби замки, ци фортеці, що в них ся зачиняли та й ся боронили. Та ви певно в книжках про то читаете? Таке било таке коло Старого Міста, що гет боронило цілу Дністрову долину. І било таке на Maguri, ба то така гора, що з неї всюда видко та й на всі боки бити годен. То на тих вершках, як люди під вівси зачали орати, виорювали камінні сохири, стріли та й ножі. А пак з'їхали пани зі Львова та стали копати, то кажут, що скарби повикопували з землі.

— Пак вже світ став більше людський і долини рік нарід замешкав. Та десь били' князі і царі тому народови, але ту в горах не много, віді'ш, про них знали, бо тут ліси били' великі. Хіба дахто з них войну чинив з братом, а сильно мали бути незгідливі, то втікав у гори, раз єден, то знов другий. Або як йшли войнов на Венгри, то сюда долинами рік войсько йшло. Отже тут, де наші вершки, дуже великий і славний путь вів у венгерську землю. Через той високий, що над селом.

Андрій показує круглявий вершок, один з тих, що над селом лягли подовгувастим пасмом. Це водний діл Дністра, що потягся разом від Явори й Турки аж у Дністрову долину, туди, де Дністер проривається під Maguroю і вливається з Турчанщиною в Старосамбірщину. З гірського потока стається молодою, веселою річкою. Оде ліворуч від вершка, що на ньому випливає з Дністрової криниці маленька смужечка води, і є Мадарашиб. Через нього в'ється стежечка, гадючкою повзе полями, а потім лісом і перекидається через плаский, заораний вершок на другий бік пасма. Праворуч від неї дерев'яна вежа, що позначує найвищу точку пасма. То по цей бік пасма у поперечній долині потока потягся Розлуч двома рядами хат. А вже по той бік світу божого видно, світу! Оде гори лягли поздовжними пасмами, рівнобіжними

до нашого ділу, а за кожним пасмом подовгуваста простора долина. Там і села, там і містечка, Сянки й Соколіки ліворуч, а потім селами, полями аж у Лімну і в Устріки. Станьте на вершку та й дивіться на полуднє, то то світа ввидите, світа! А ще якби шкла мав — до Турки на ринок видно, та й до Лімної на торговицю. А до одного міста і до другого добрий день би йти треба. Авже що гір, що вершків! Аж там до полонин, що ними біжить границя нашої Галичини, вже чи з Венграми, чи як тепер з Чехами — хоч то всьо наш бойківський світок, чи він перед горами чи за ними.

— І такої має бити' єден край, бо єден народ на нім жие. Ті з-за полонин носят такі самі сіраки і ходаки, як ми, і мову мають таку саму. Іно що слова мають дащо інакші. Але і в нас що село, то інакших слів має кілька. Ви дивітесь: таке малейке слівце як бити'. У нас кажут бити', у Вовчому бути, а попід границі, то майже виходить бити, хоч не цівком. У Пепареві кажуть полика, в нас: нич, а ще в Волосяниці: никус. Що село, то звичай, то мова.

— Отже за горами народ богатіший, хоч бідаків між нами нигди не бракує. Але що до дороги, то билà то файна й широка дорога, не така, як тепер. То, било, восько нев йде, в золоті роги трубит, упряж на конях уся золота. З лісів звір втікат та людське іміння на полонині ся пудит. Бо вже дуже в давнину давнину маржина в полонинах ся пасла. Файна, велика, тлуста. Тими дорогами гнали маргу на вершки, тими дорогами й на великі ярмарки гнали та й ішли. Отже вона ся називала Руський Путь. Нині тілько вершок зістався по ній, такої називається Руський Путь. Там де Пижкуй і Старостина, право меджи ними. Гордий бив народ і смілив, але що з того: як го пани в панщину взяли, гет змиршавів. То єдна був ратунок у лісах. Билó куда втікати, а лісами й на Венгри й аж до самого моря. З тих часів аж до нас дійшло много співанок:

Бодай пани не діждали,
Би они не били,

Жеби они помежи нас
З торбами ходили.

По лісах розбійники сіділи, такі, що людий боронили, а панів рабували і палили. То вже за нашої, ніби наших дідів, пам'яті Довбуш бив. Іван, ци як, му на м'я. Отже, як мете йти в Смеречку, то вам кождий дітвак вкаже Довбушеву криницю, таку, що серед млаки з-під корча б'є.

А в Бринівці є такий яр, глибокий і дивно стрімкий. То по-над него Довбуш свіжо обкоровану ялицю клав і казав невпереходити. Який парубок перейшов, бив му товариш, а той що віт, то або сам завернув, або впав у яр та й там такої зістався, певно мертвий, бо яр дуже глибокий.

Але як панщину скасували то ся нарід тішив, то ся радував! Ци чулисте toti співанки:

Та на горі на високій	Та, хлопці молодейкі,
Гайдамаки трублят, —	Що будем робити?
Добрі люди, послухайте —	Вже панщина скасована,—
Вже панщину гублят!	Йдем до коршми пти!

Стало народу прибувати і стали ліси рубати та й села класти. Як наш Розлуч. Кажут, що перше була Ясениця, бо там долина ширша і поля, ровені більше. А потім троха ясеничан з села вийшло і ту під нашими вершками стали ся ставити. Розлучилися з Ясеничанами та й так їх стали називати, що вони з Розлуча. Певно долина потока їм ся подобала, бо про неї навіть співают:

У Розлучи село	У Розлучні дівчатойка,
У файній долині,	Як цвіт на калині.

Але бо не самі газди жують у Розлучи. Сами знаєте, що під Вінцем живут Цигани, тих кілька хат, що такі чорні, малі, напізвавалені. Голих циганят ввидите і в літі й навіть у зимі. З чого жують? Альо, з жебранини та й з крадежки. Хоч за крадіж сильно газди б'ють. Дахто має поля стайку-дъві, дахто корову. Є й коваль меджи ними. І шваби. То вже самі знаєте, що швабів стягнув до нас австрійський цар Йосиф, певно, що другий, такий. Отже він прислав сюда швабів, таких, що никус не знали нашої мови, ай шварготіли по-своєму. Їм надав щонайліпше поле, файну худобу з собов привезли. Поставили си файні хати, не такі малі та й курні, що наші газди, та й си газдують.

Справді: на самій середині села малий костел дерев'яною гострою вежицею вгору пнеться. Біля нього декілька кращих, побілевих домів, під гонтами, а то й бляхою. Там живуть оці Вальтери та Генґери чи Кохи, що відкілясь при-мандрували на наші землі. Хіба вже й тоді було їм тісно на власній?

— Про ціарів та її войни і нині ще народ співає:

Та у тебе, ціарийку,	Старі за спинами,
Злоті рукавиці,	Жонн за газдами,
Та бо через тебе	А молоді дівчатойка
Плачут молодиці.	За парібойкамі.

Але за давніших часів ще якось народ жив. То за Австрії. Бо через границю всі ходили на венгерські доли на жнива. А там пшениці, пшениці! Челядина з-поміж них не видно. Отже на жнивах народ си заробив тілько, що цілий рік було що істи. Нихто ся не гадав. А що вже голоду такого як тепер то й нихто не чув за голоди. Отже аж тепер як Венгри інша держава, границю заперли і никого непускають. Отже видите, що мав то бити' сден край, бо му вкупі било добре і для гендлю і для роботи та й для ідня. Ба, що, коль пани розділили!

— Але як таке вийшло, то й дороги запустіли. Ба, та є колія, правда, що є, але що з неї, коль іде тілько до Сянок. Перше на Ужок, на Волосянку та й в Унгвар, ци як наші кажуть Ужгород. А тепер що? Би хто челядинови голову та й руки обрубав.

— То як повідаю: запустіли та й травов поросли дороги. Ци били'сте на вершках? Такой мусілисте видіти, що з тої широкої дороги тілько піхурка зісталася. Тай та на вершку ся губит в траві, мож змилити, як хто не знає. Но тілько всього, що в Турку нев йдуть хто на колію гроший не має або жалує. Та й в Шадровець ци Дзвинич імінню сіль несуть, що на тих половинах стоїт. Але то дуже мало газдів має таке іміння, що го аж в половину дає. По поточинах пасе та й по стерни... Про іміння у нас найбільше співанок. Єдні старі-старі, а другі новітні. Певно ті, що про воли, то старі, бо тепер воли гет переводяться. Ще хто живе під половинами, то їх держит, а вже ми то й забули, які воли.

Пили хлопці на Магурі	Голосочку, мій дзвіночку,
За волойки бурі,	Не дай ся змінити,
А ще будут в Мурованці	Та я буду із тобою
За воли співанці.	Волойки гонити.

Ой сумує полонина
І б'де сумувати,
Бо перестав Іванцьо
Воли зганювати.

Таких співанок много, много по цілих горах співают.
Та навіть як співають про любов, а таких співанок найбільше, то згадують іміння. А ну жто, послухайте:

А в Марисі копі лісі,
Бічки половейкі.
До Марисі ходять хлопці,
Хлопці молодейкі.

Ой Марисю, Марисейко
Бічки за водою;
Та не жяль ми за бічками,
Ішо за тобою.

Скаче баран через паркан
Білимпі лапками,
Чим любойку споминати,
Як не співанками?

— Нарід наш, бойки, вівсом та й бульбою живе. Ого, вже забив за венгерську пшеницю, молока й масла часом цілий рік не видит; бо йміння мало та й ледаке. От бідує на своїй лепчици та й тяжко працює. Таке співають:

Кобп бульба ся родила
І капуста вида,
Бів би смачний обідец
І вечера мила.

Ще де ліси рубают, ще де робота на тартаках то на зарібки ходят. Але бо й лісів не стає, гет повирубували. Давно фузію мав що єден та й стріляв звіра, а нині? Тілько фузії, що в лісного та й у того Гриця, що в Сорочинах живе та й крадькома якого цапа в лісі підстрілит. Але бо його вже колись тут ймили та й заперли. Фузію в стрісі знайшли.

Неодна мати так ся гадат як tota у співанці:

Діти мої дрібченейкі,
Тосте ня обсіли,
Вийшов хлібець, впішла бульба,
Шо будете їли?

Нема де заробити,
Ани поїхати,
Будем, будем, діточки,
З голоду вмирати!

Андрій снує свою історію-журу та й не бачить нічого доброго перед бойками. Хіба тільки, що стали грамотні, по-закладали склепи — кооперативи, де-не-де молочарню або пекарню.

— Такой, зіправди, нарід став яснішчий, то нема що! Десять-п'ятнайцять літ тому в цілім селі мало хто знав письмо. Такого мус билоб шукати. А нині кождий дітвак знає. Або про Україну? До великої, австрійської, воїни нихто не знав, що то таке. А давська запитайте найменшого дітвака

то він то вам відповіст: я українець! Де то мале виділо, де воно чуло про Україну? Певно з книжок та й від учительки. Бо такої файні вчительки настали тепер, не такі, як перше, що тілько по-польськи, чи по-вімецьки. Тепер самі свої і файно вчут дітваків і своє письмо й чудже. —

Андрій нагадує дітваків і кличе до себе Яцька:

— А ну жто, Яцьку, вивеси книжку та покажи, що ви ся вчите!

Яцько перескакує через перелаз, босі ноги тупотять по дерев'яному помості. Полотняна сорочка поверх таких же порток теліпається. Пояском переперезана. Бронзово-сірий лейбик з битого сукна, червоним шнурком вишитий, спиву хоронить.

Андрій підкручує вуса та, дивлячись за парубійком, міркує:

— Чей їм буде дагди ліпше, як нам...

ЗА ВІДВАГУ

Найстарший і найміцніший ліс ріс на північно-західному схилі Кичери, на найстрімкішій стіні, що опадала гостро в потік Студений. Він рився глибоким яром поміж Кізявицею й Кичерою, жолобив собі русло між двома лісистими горами й журкатів малими водопадиками та пошіптував мілкими племсами. У спокійний час він був малий і лагідний і як чемай синок тулився до матірініх, Кичериних ніг. Тільки ж у повінь, як розгулявся, бушував, гудів і рвав береги та з Кичериних боків виривав каміння і вигризав у них вирви. Все ж гора дивилась поважно й спокійно на свого малого синка. Вона ж його годувала своїми грудьми: з її млак і потічків він пив свої води. Не дивувалась його буйним, хлоп'ячим примхам.

Здовж потока бігла дорога і крутився залізничний шлях. Тільки й було місця між Кізявицею й Кичерою, що її вижолобили води, що спливали з обох гір. Вища й стрімкіша за посестру Кізявиця дивилась понад неї на ліси й гори. Спокопвіку обі говорять з собою шумом лісів. Кідають собі вістки про бурі, що надтигають з громовицями від полудня, тривожно-глухо нараджуються, коли північний осінній вітер погрожує сніgom.

У їхніх піdnіжжів, по той бік тулиться село і живе своїми буднями. Так було з давен-давна. Так було завжди.

Аж одного дня зайшли чужі люди, оглянули гори, поміряли, порахували й вирішили: Кичерин північний скил корисний для нартової скічні. З тієї пори дещо змінилось між Кізявицею й Кичерою.

Рубали ліс. Не цілий, тільки доріжку вершком Кичери, так з на двох людей, завширшки. Потім завернули гостро на збіч і вже рубали ширшу смугу. Так аж до потока. Чез Студений перекинули гарний, широкий місток. Дерево звезли в село і стали будувати нартovий захист.

Потім зайшли з рискалями й джаганами і в одному місці стрімкого вирубу розкопували, а в другому насипали.

Гола смуга, що паче глибокою раною прорізала спину Кізявиці, зажовтіла глиною, забіліла камінням.

Кізявиця дивилася з своєї висоти і наче б дивувалась, що так покалічили посестру. Дивувались і чудувались бойки. Що то за панські прибаги? Не досить ліса напсували, то ще й гори розкопують! Якби собі вмислили зробити так, як той у співавці:

Коби гори розкопати,
Доли зарівнати,
Би ся видно до милої
Та й до єї хати.

Але воно сталося видно не до милої, а в поточину. Та й Кізявиці стало видно в село. Перше Кичерин ліс заслопував.

Потім прийшла зима і, скічня була готова.

Ліс спить. Присипані снігом, обважнілі зимовим сном стоять ялиці непорушно, наче баби, окутані в білі, баранячі кожухи. Ще щільніше присипав сніг ялівці. Вони немов малі круглі копички, або знову як якісь дивні, стріпаті тваринки, що позасипляли під снігом. Здається, прокинуться і давай стрибати й гуляти поміж стовбурами дерев.

Не сплять тільки смереки. Вони не обмерзають снігом і шумлять стиха, колишучи своє гілля у зимовому вітрі.

Білі поля на горбах вигладжені наче цукрові голови. Тиша-сон над ними. Тільки вітер, гірський гуляка, проходиться інколи, знімає снігові пилини та жене їх курявою по схилах. Потім вертить їх крутіжем і приспівує тонко. Наче одяг невидної танечниці, кружляє сніговий серпанок під його спів, міниться в сонці. Аж доки не змучиться і не ляже десь коло лісу, щоб припочати. Відтіля все ж таки чатує хижко й сторожко.

Але сонцеві байдуже до нього. Воно розіскрює сніг і грається льодовими кришталіками. Веселкою міняться непорочні шати, що їх одягнув ліс і поле.

По пухах гірських схилів розсипались нартарі. На довгих дошках наче в казкових стомилевих чоботах, ціпки в руках, наче крила. Виглядають як якісь чудні, чужинні птахи. Легко й швидко спливають з горбів. За ними залишаються дві рівні смуги та круглий закрут від хрістіявлі, що нею заїнчили з'їзд. Зароїлись горби, зачудувались газди.

— Та бо того досить файна річ тоти парті! Годен легко йти понад снігом, ци в ліс треба челядинови, ци в поле до тих хатів, що гей, далеко в Жолобині, ци в Сорочинах. Ба, та нам старим вже байка. Але молоді няй і собі вчутся!

Тож самі зачали робити парті, в'язати ременями і вчились на них їхати. Потім у Ясениці, де росте багато ясіння і де є файні майстри, зачали робити ті дощата, та такі, що чужі купували і до міст з собою везли: бо — туvi. Хіба тільки три злотих пара. Та й добрі, що ей де! Але, заки ще пішли в рух нарти, хлопчики повитягали санчата і возились на них. Цілий день такий парубійко на снігу. В хату не докличешся. Хіба го вже дуже голод притисне.

— Та хто ж тому черевиків настарчit, гей хто?

Савчаків Михайло був при своїх чотирнадцятьох роках майстром в цьому ділі. І до школи часто не пішов, зате біг на сніг. То вже нераз отець з ним говорив і не якбудь, а ременем. Дров нема кому врубати, води нема кому внести, малу Марисю забавити, бо хлопчисько цілий день возиться, цілий день надворі. І не вчиться. Мус бити! Ба, та що з нього виб'є? Таке він не один, є іх ціле стадо, що тих горобців.

— Файна кумпанія, било би ім та билò би!

Скічня стоїть горда й могутня серед лісу. Висока на сімдесят метрів, стрімка, аж страшно. На середині рівне міспе, при ньому поміст. На цьому місці партярі відбиваються до стрибка. І потім стрімголов у низ, у поточину!

— Ото раз вигадали! Дурійка ся голови імат, коль нема що робити! А потім прийшли змагання, наїхало багато гостей і газди мали добрий заробіток фірманками та роботами при гостях. Називалось то: зимовий сезон і було файно, якийсь злотий перепав у глухий час, приддається на переднівок.

По боках скічні коруговки, ленти. Над нею аж у трьох місцях брами сплетені з чатини з кольоворовими написами й прапорами. Гей, як весело в лісі! Повно в ньому людей, розмов, вигуків. Та й газди прийшли. Станули си під Кізявицею раді подивитись, як пани скакатимут у поточину.

— Та бо то, чуєте, страх! Та бо то височінь! І як то скакати, Богоїку милосердний?

Але вони скачуть. Оде став молодий, здоровий і вправний хлопੋпъ. Стрункі ноги, наче сталеві пружини, вп'ялися в дошки. Бачите? Суддя дав знак, змагун похилився напе-

ред. ціпки викинув поза себе і вже жене вниз, наче блискавиця. Здається, що під дошками земля втікає. Розкішно швидко, нестримно у божевільному розгоні вона хотиться з-під віг. У вухах тільки вітер свище, дігнавши змагуна на похилому склоні.

Глядіть! Глядіть! Оде вбігає повним розгоном на площину, відбивається та з присіду вистрибує в повітря. Летить, як птах. Летить у просторі! Голова кружляє, в грудях тривога здавлює віддих. А що, як з цього лету він впаде на землю як птах з поламаними крилами?

Запаморочливий лет! Розкішно-радісно-тревожне, дождання... Проте він зістрибує легко на з'їздовий схил, жеветься швидко осганьюючи частиною з'їду, вбігає з розгоном на місток та, проїхавши його, з великою зручністю наглими луком, майже лягаючи боком на дошки затримується серед поля.

Чудово! Публіка похвалює, б'є бурхливо в долоні. Змагун від'їздить радий. Потім стрибають другі. Одні краще, другі гірше. Є й такі, що падають. Є й такий, що після стрибка вже не встав. Його віднесли санітарі на ношах — зламав ногу. Але це не внесло ніякого заколоту в змаганнях. Його віднесли, другий став до стрибка. Змагуни стрибають, судді слідкують уважно за справами, записують, підраховують. Гості цікавляться, хвилюються, забавляються.

Ялиці шумлять з боків, приглядаючись до людських справ. Вони в тій частині лісу найстарші. Ще недавно стояли одва біля одної, стримлячи могутніми стовбурами у височину. Між ними півсутінок старого лісу. Туди не долідав сніг. Молитовну тишку лісової пустки полошив тільки погро-зливий крик яструбів, що гніздились на вершках могутніх ялиць. Лунала в них голодна скарга і бойовий клич хижака.

Оде тепер мовчазні лісові нетрі ожили гамором людських голосів. Тільки як і досі шумлять над людськими головами потужні конарі, розколихані вітром, що бушує у верховіттю.

До боку цього старого лісу приляг молодняк. Він виріс з насіння, що його рік-річно старики висівали на крила вітрові. Густий він і молодий та кріпкий. Пліч-о-пліч, густо один біля одного, сплелись дружніми раменами в один мур, в одну непролазну гущу. Тонкі, рівні стовбури переганяються у один з одним, змагаються у великій життєвій боротьбі, у

стремліні до сонця. На них палають брильяントовим вогнем кришталики морозу.

В тому місці, де молодняк доганяє старий ліс, громадка хлопчаків. Радяться. Потайки, крадькома.

— Ні, не годен!

— Ба, та чому ні? Альо вони годні, а ми ні?

— Ба, они на дощатах, а ми немаємо!

Але Савчаків Михайло думає, що годен. Усі вони десяТЬ-дванадцятьлітні хлопці. Поодягані в сіряки, інколи надто довгі, певно з старшого брата, може й з батьків. На ногах у одних порядніші черевики, у других ходаки пов'язані онучами чи соломою.

Хлопці сперечаються, але Савчаків Михайло не даеться переконати. Він рішається. І тоді цілий гурток підлазить під гору, беручись боком, через ліс, щоб їх не помітили.

Яцько вилазить на вершок та ховається за товстою ялицею. Ось ідуть один за одним змагуни. Останній впав. Підносять. Ледве держиться на ногах. Увага усіх звернена на нього. Хто знає, чи не сталося йому щось погане?

Яцько заstromлює в рот два пальці і свище коротко й пронизливо... Тоді діється щось нове й неждане: на вершку з'являється бойківський хлопчак з саночками. Ще заки хто встиг зрозуміти, що діється, він сідає на саночки і відбившись ногами, летить стрімголов униз. Побліка тільки ахнула й завмерла в тривожному дожиданні. Навіть газди, що стояли спокійно й статочно та приглядались змаганням, порушились:

— Чий то парубійко, гей чий? Здурів, ци мара го напала? Таке ся вб'є і буде му капут!

Але Михайло держиться міцно. Ноги поклав на полози, руками вперся цупко в перед санчат і величезним розгоном женеться вділ. Серце здавлює йому розкішна тривога. Разом з саночками воно наче б стрибало у височину. У грудях сміх роздзвінний, як росипане намисто. В горлі давить тривога. Але серце скаче в грудях і сміється в божевільному леті.

Повним розгоном в'їздить Михайло на скінню, прошмигуючи близкачицею мимо оторопілих суддів та разом з саночками вилітає в повітря. Приявні здержують віддих. Чути тривожний скрик. З жахом глядять на хлопчака, що летить у пропасть. Не одному майже в уяві одна маса з трісок санчат і розбитого тіла хлопця.

Проте він щасливо зістрибує декілька метрів повище від скічні на стрімкий схил зізду, стрілою шмигнув вниз, майже доторкаючи носом санчата. Ще хвилина й у повному розгоні віїздить на місток та проїхавши через нього задержує санчата в полі. Цілий і живий встає і аж тоді прочуяє з того лету.

Ще хвилина мовчанки. Приявні наче б ще ждали чогось страшного. Але нічого не діється далі і тому вибухає крик, ляскання в долоні, гамір, шум і оклики. Жінки вимахують хустинами, чоловіки усміхаються і з признанням балакають швидко, оживлено. Михайло стоїть і дивиться на публіку. Алеж тільки хвилину. Зараз же він лежить перегнутий через коліно судді, одна міцна рука придержує його за карк, а друга що сили б'є в те місце, де й отець потрапляє часом. Валить справедливо, порядно, аж з білих полотняних порток куриться. Заки Михайло встиг прочуяти з дива. дістав добрих ляпасів. Та вже спортовець перестав бити, відігнув його і тягнучи за вухо:

— Це тобі за недозволену ізду скінченою на санках! Чи ти знаєш, дурню один, що ти міг розбитися, що міг тут смерти пожити? Чи ти то розумієш осле один?

І потім, тягнучи за друге вухо:

— Пам'ятай собі і своїм кумпанам скажи, що не вільно їхати саночками по скічні, бо її це — пошкоджує!

Михайло кліпає очима, здається, що хоче плакати. Та не так з болю, як з образи. Так перед усіма... І за що? Тих, що на нартах хвалять, а його вибили. Зашарівся, скривився.

— А це тобі за відвагу, за твою сміливість!

Суддя бере Михайла за підборідок, підносить йому голову і заглядає люб'язно в очі. З кишені винимає п'ятку, велику срібну монету і дає її Михайлі.

— Рости великий і будь завжди сміливий на славу бойкам!

Михайло стоїть ні в цих ні в тих. У одній руці шнурок від санчата, у другій срібна монета. До нього підходять газди, а між ними вусатий Савчак, батько.

— А ти, шибенику! Дякуй Богу, що живий із'їхав з такої висоти. Та й пану дякуй, що ти витріпав портки, бо якби я того бив зробив, мусів біс ліпше тямити!

Та й без п'ятки — засміялись сусіди, що приглядались цікаво такому закінченняю справи.

Брильянтами й веселкою мережкотить сніг, а Михайлі

очі сміються і блищають, як два вуглики. Ліс шумить, потрясаючи засніженими коронами дерев..

Люди розходились. Але Кізявиця з Кичерою довго ще гомоніла. Чи не про подвиг Савчаковного Михайла, сміливого парубійка і його пригоду? Мабуть. Бо ж люди довго розказували собі цю подію і ще літком, коли показували комусь це місце, додавали:

— З тої скічні в зимі пани скачуть на нартах. Але бо з неї і наш Михайло, Гриця Савчака хлопець із'їхав санчатами.

І потім розказують про його кару й нагороду.

ЯРМАРОК У ЛІТОВИЩІ

Волі мої сивенейкі,
Волі мої, воли!
Як ви були в полонині,
Носив я вам соли.

Волі мої сивенейкі.
З жовтими рогами,
Як ви були в полонині,
Ходив я за вами.

Широко розкинулась між горами наша славна Бойківщина!

Оде стоїш на високому водному ділі, що з нього випливає Дністер і любуєшся-чудуєшся, як тій білявині, „що її не налюбився би, хоч би любив кілько“. Пасма гір поклались рівними валами, а між ними річки — потоки та села. Бойківські земельки межами проборожджено, скибами покроєні, вівсами, картоплями, золотом-зеленню залиті. А там ліси-зруби, раз зелені, грайливі, співучі, то знову червоними ребрами, як кров'ю палаючі.

Гей! Гей! Гори-вершки та й ви Кичери та Магури, гей світку білейкий! Аж ген потягся під границі венгерські, де в сизому тумані ледь-ледь майорить гострий шпиль Галича і аж на край обрію, де Пикуй-батько, як сонний привид то виринає з хмар і опалю далі, то поринає в них і губиться в просторі.

Ліворуч Лімнянська Магура вівсянimi вершками замкнула Турчанщину. Наче розкинула широкі рамена в великій тузі, щоб обняти рілну землю. Старається подати кремезні рамена Равці, вкритій полонинами. Та даремні зусилля: віки землі кинули між них ровені й річки та людський світок, бойківський.

Серед тих гір у підніжжя лісистого Отрита скотилося з Берда містечко. Славне-преславне ярмаркове місце: Літовища. Та й дороги ж до тих ваших Літовищ газдойкове! Пек би їм та й осина! Через оте ваше Бердо хіба птахом перелітати, а ще як розмокнуть доріженки жовто-глиняні, як розкиснуту стежки-піхурки крутії!

Проте якось ідеш. Бо й як же не йти до Літовищ, коли завтра там ярмарок? Завтра, на Спаса. Дощ — байка

і дорога — теж байка, як кажуть у Літовищах, а на ярмарку таки пасує бути. Чейже, хочете побачити газдів з гір. Зійдуть вони з своїх сіл і присілків, з полонин приженуть своїх биків (перше „и“ вимовляйте як тверде „о“, друге „и“ твердо по-бойківськи, глухо й жилаво, щоб люди знали, що ви газда якийсь, а не пан, чи люфник з міста!).

Опе їдуть і йдуть. Навечеря ярмарку. Скриплять дерев'яні вози, що не мають інколи ні куска заліза (такі, знаєте газдівські, старосвітські вози наші!). Нога за ногою кові без поспіху під гору пнуться. Хитаються-колишуться вози, навантажені товаром-пабором, потребою гір. А то: харчі, овочі, огірки, ковбаси — селянські ласощі. Інше вже заздалегідь крамар заготовив: одяг, шкіру, горілку. Котяться вози з Берда, вливаються гостинцем від Устрік та до наших славних Літовищ. А там серед майже альпійської краси пришиkelо жидівське містечко. Густо-густо дерев'яних домиків з ганками, проходами, заїздами, поверхами й різними закамарками-сховищами. Щось східне в них, „арабський стиль“ спомин орієнタルної структури, густе скупчення. Над ними панує велика, мурвана біжниця. Кольорові скла, кругі таємні букви старинних книг. Усе те аж просить, аж просить, щоб його залило гаряче сонце півдня. Оте жовтопустинне, немилосердне, всесильне. Але замість нього повіває вітер від полонин. Дужий, теплий вітер „з гори“. Як не оберне, кажуть газди, погода буде. А як оберне — Спаса, знаєте, завтра. А на Спаса у нас все дождж, та вже й ми привикли, що на нас сіраки мокнуть, та й скотятам байка.

В навечір'я женуть отих скотят стежками-дорогами. Стაють на нічліги в місті по газдівських загородах. Інші ще в дорозі, ще по полях курячу зводять. Рев-худоби полошить сутінки ночі.

А вона паде на гори лісоспівні. Зорями шляхи стелить, возами світляними в даль біжить. Аж на тоті полонини, камінням закидані, травами глибокими порослі. Ще сьогодні там ведмідь яфінник ссе, сиву маргу полохає.

Нічнутишу тривожить рев биків і, на диво, квіління автовсії сирени. Це купці здалеку на ярмарок їдуть.

Не дуже й спиться вночі. Година-две неспокійного сну. Місто в тривожно-радісному сподіванні великих торгов, знаних заробітків гавкає собачими голосами й порикує худоб'ячим, тривожним зідханням.

Сірого досвітку дики скотарські вигуки день накли-

кують. Тупіт копит об землю дудонить, збиває курячу. Широкою річкою пливуть скотячі хребти, до неї з усіх боків притоки вливаються і все лине на торговицю.

Гей! Гей! Вйо! Агов! лунає над скотячими хребтами. Ні, це справді не скити-кобилодільці з своїх селищ походом ідуть. Це бойки з полонин своїх биків жenуть. Тупотять ратиці, пильгую збивають.

Річка худоби й людей вперлася в одну вулицю. Гущяка! Боки о боки трутися, роги рогів зачіпають. Як лава морських риб на мілких прибережжях.

Люди червоновишивані, білоодягнені, в сіряках. Палками погоняють, вигукують. Жінки, чоловіки. Поміж ними протискаються по-міському одягнені купці, передусім жиди. Усіх жене гарячка торгу, неспокій великих грошових оборотів.

—...тісно річці в камінних берегах, лозами плетених. З свободідним, визволеним шумом лиманом у море вливається. Здається води її спішились увесь час, пливучи по краю широкому та швидше, щоб у море влитись. Так і людсько-скотячі лави на торговицю вливаються. Дві тисячі вісімсот штук худоби й певно вдвічі стільки людей. Заливають площу по береги.

Гей жовто-біла, гей червонаста марга! Гей! гов! бики мої! На полонині пас я вас, м'яков травицев кормив, срібнов водицев поїв, сіль ід кошарі носив. Гладив я ваші круглі боки. Та ге! гей! бики мої!

Я худобойку маю
Усякої масті,

Богайко би і варував,
То і люблю пасти.

Та вже не пасти вигнав її газда й пастух, а продати на ярмарку. Оде держить він величезного бугая: за кільця в ніздрях ланцюгом товстючим упняв. На вухах металеві кільчики, на рогах числа; ще й пашпорт має кожен. Стійте, стійте ж! Чи не такий був бог Апіс? Очі кров'ю набігли, широке чоло кучерями поросло, кремезний карк, під горлом так і висяТЬ товсті складки шкіри. Самовпевнено і скрайнє байдуже стоїть бугай велетень, батько численних поколінь бойківської марги.

Молоді бички парами. Вони наче свіжо вилущені каштані: бронзові, білолатасті. Шкіра аж лиснить, м'яка, шовкова. Різної масті й відтінків, різного віку, але які підібрані пари! Ріст однаковий і масть така ж. Гладкі й здорові, як молоді боги в передчутті майбутньої сили що наростає в широких грудях і міцних ногах.

Спокійно й наче б байдуже стоять люди й худоба. Во-на єсть сіно" або жвакає, і тепер вона спокійна, доступна. До найгрізнішого бика підходять купці, оглядають, доторкають, заглядають до рота, та вже й торгують.

Газда спокійний і байдужий, як його скотина. Підперся кривим ціпком, байдуже й безпристрасно стоїть на торговиці поруч своїх биків. Дозволяє оглядати, як дають погану ціну не хвилюється, не відзвивається. Він мовчазний, холодний і певен себе та своєї марги. Врешті, як не продається на Спаса, то на Другої Матки у Смільній чи у Висіцьку. Та й як залишиться дома, теж не біда. Ще бо

Дзеленії розтоки,

Там травиця по коліна,

Сивашцім по боки,

— І пасти є що, бігдав.

Проте згодом і він оживлюється. Все ж твердо стоїть на свому — купцей много, а биків не дуже — із своїх стошістдесят злотих не хоче попустити ні п'ятки, хоч купець кидається, піниться, скажені. Цілий день триває торг. Ціни від стопятдесят до шістьсот, як до штуки, чи пари, переходятять з уст до уст, як гроші від людини до людиви. Інаки спокійні переговори переходят у палку скороговірку чи лайку, а то й бучу. Тоді тягнуть ланц до себе і газда й купець а гроші теж переходят з рук до рук. Меткі ж злодюжки тільки виглядають пригожої хвилини, щоб газді вихопити гроші. Але, хай такий попадеться під газдівських буки: зіб'ють, що й кісток не полічить!

Худоб'яча торговиця найважніша з нинішнього дня. Тут усе запікання, тут усе хвилювання. Щойно, коли вже тут поладнано справи, йдуть на ринок і тут купують одяг, ковбасу, монопольку. Одне в склепах, друге з кошиків розкладених на землі. Монопольку п'ють з пляшки стоячи, закусують теж на ходу. Оде в кошиках овочі, кислі огірки, булки. І ще щось: пісні. Оце продає їх якася сім'я: чоловік грає на гармонії, жінка співає. За десять сотиків продає потім співанку, переписану на клаптику паперу вже тепер "з голосом". Стоять поважно, скучено й слухають:

В нижнім кінци

В Топільниці

Сталася новина.

Породила Ганусейка

Хорошого сина.

Породила та й повила

В тонкі пеленочки,

Шпурнула та й тронула

У Дупай глибочкій.

Пішли рибарчики
Рибочку ловити,
Ще рибочки не зловили,
Дитятко імили.

Ой вони го ймпили,
Принесли до пана:
— Зганяй, зганяй, пане,
Дівоцьку громаду.

Усі дівки, як панянки
До церковці йдуть, йдуть,
Вони собі на головці
По вінку несут, несут.

Молода Ганусейка
Між інми йшла,
Вона собі на голові
Вінка не несла.

— Чому ж ти си, Ганусю,
Віночок не ввила? —
— Голова ня заболіла
Тайм си завила.

Усі дівки, як панянки,
У коршици п'ют, п'ют,
А молоду Ганусейку
Гей, б'ют, б'ют!

Усі дівки, як панянки,
В коршици гуляють,
А молоду Ганусейку
Водов відтирають.

Народ стойть, слухає, зідхає, купує співанку та ховає її в кишенью сіряка. Колись на ярмарках бували лірники, ко-бзарі, штукарі. Нині перевелися. Колись і пиятики були славні й бучі. Тепер спокійніше. Народ хоч і може напідпитку, поважний, тяжкий, сумовитий. Як його пісня, як мряки, що повзуть верхами.

Отак торгує бойківська столиця, отак б'ють живчики гір. Завтра вони знову перейдуть в повільний ритм буднів і сон під дрібними слотами, аж поки іх не пробудить новий торг на Другої Матки. І знову, як нині, заговорить гарна бойківська мова, а позотно й вишивка змішается з кольором тварин. Як нині, прийдуть газди з Волосатого, цього вже закарпатського села на південних узбіччях гір. Там, де чиста мова, прадідні звичаї і — темнота. Князі з родовими паперами й печатками там живуть, не знаючи грамоти, наче чудні оази природи в заповіднику.

Усі жителі долини Сяну приведуть теж свій скот. Ди-дьова, Ступосяни, Береги, зженуть з полонин свою маргу, продадуть старші штуки, куплять молодші на випас, при чому завжди яка сотчина перепаде. Продають же великі, тяжкі штуки за добрих кілька соток. Отак перейде в руки бойків з півмільйона, може й більше.

Так діялось від віків. Час став непорушно. Він здрімався серед лісів і широких полонинських просторів. Завжди

з таким самим спокоєм приганяв гірський люд свій скот до цього серця країни, байдуже, чи воно було тільки галявою серед лісу, чи селом, або містечком. Завжди продавав свій скот, всеодно, чи діставав за нього зброю й харчі, чи гроші.

Оце торг береться кінця. Як завжди на Спаса починає падати дощ. Непомітно та швидко надтягнули з південного заходу хмари. Оце повзе низько грізна темінь. Високі пасма від півдня чешуть її й кидають у Сянову долину. Паде на села й гори. Вже сива, густа мрячка паде на торговицю. Наче десь віддалились люди й худоба, померкли гори, світ запався у глибінь і зникав під сірим серпанком. Ще спочатку він був похожий на старий образ, на якому вилиняло мальовило. Дедалі, люди й худоба стали скидатись на бліді, никлі тіні. Та й ті розплились у густих мряках дощів. Тільки чутно тупіт копит, човгання ніг, що вертаються гірськими шляхами до своїх садіб. Залишається гострий пах худоб'ячого гною і велика глуша. Часом з неї долетить співанка, або гра на сопілці:

'Ой у totiй полонинці
Темiй, темiй!

Та не видно бiлявини
З-за nii з-за шiл'

Оце ж бо справді хмари упали на землю, що пірнула в білу темінь. Та бо не видно не лише бiлявини, але й бичків, що повільно тягнуть домів з новими газдами. Як перед торгом і зараз через Бердо вертаються скрипучі вози. Під холодною мжицькою спинається сіра конячина темно вуживницю стежок. Десь ліворуч у мряках і хмарах Магура. Ой, буде слота — довготривалі дощі, коли її невидно, неслідно! Вже ж бо віщує вона погоду:

Ой, то tota Maguroйка
Покрилася мрачком!

Йшов bim до тя мила
Боюся сiрачком.

Гей, як линуть дощі, як ринуть води! Холодний вітер колотить вівси та грізно гуде лісами.
Ніч на стежках тривогу сіє.

НА ДНІСТРОВОМУ БЕРЕЗІ

З веселим шумом зіскакує тонісінський струмок немов-лячого Дністра з матірних гір у свою вузьку долину. Там, на горі, одній з довгого пасма, що становить Дністровий діл, ледве просипається його джерельце малою, запущеною криничкою. Кришталево чиста і льодово студена вода б'є з-під зрубаного пня колись могутнього бука і ледве помітним слідом стікає в долину. У підніжжя масивних гір розкинувся широкий бойківський світ, розмальований кичерами й вершками, промежаний стежками - дорогами, засіяний смужками вівсяніх і картопляних піль. — Просто перед тобою бовваніє граничне пасмо; його найвищий шпиль Галич купається різаною пірамідою у сизій далі та, збігши хребтами, подає руку Буковому Бердові. Але праворуч замикає вихід тяжка брила Магури. Отам в її ребра врізується молодий Дністер та своєю неширою, але владною течією проривається з первісного лігва в самбірські долини.

Вздовж Дністрового потока нанизались бойківські хати рядами довгих сіл, що біжать побіч води й гостинця. Тягнуться вони від Турки, аж, гей, через Лімву і попід Магуру аж у Мшанець, що вже розсипався в широкій долині Дністра й з вузького разъя перейшов в оглядне, широке село.

Он там, за тими горами, гей, аж попід полонини бойківський світок білейкий проживав свої дні, мережав свою злиденну історію в передвоєнний час пам'ятного тридцять-дев'ятого року.

Уже смеркалося, як Романова Марися сходила з поля. Докінчувала сікти скибу над картоплею. Забита весняним дощем, засушена сонцем і полонинським вітром, вона закам'яніла- затвердла, так що мотика аж дзвонила об оту лепчицю, як об камінь.

— Тосме ся нагупали, дівойко, нагупали — говорила до дочки Настуні, що разом з нею сікла скибу. — Ні рук си не чую, ні крижий, а під грудьми би ня хто ножами поров.

— Ба, лепчиця. По ровені вже не таке — оглядаючись позад себе, думала Настуня. Завтра вже підуть на те поле, що за водою, легше буде.

Перекинули через плече мотики та сходили стежкою в діл. Обабіч лежали смугами жовті скиби бойківської, гірської землі.

— Треба д'хаті. Десь скоро отець з ліса прийдуть, треба вечерю зварити, — журилась Марися.

Та й було чим гадкуватися! Було чим журитися. На переднівку, на провесні трохи вівса залишилось і трохи картопель в мішку після повеснування. А до нового ще далеко-далеко!

... ще добре, що Роман в лісі заробить...

Але Настуня приспівувала тужно-журно, йдучи здовж дністрового потока:

Ой поточе, поточе,
Що в тобі шепоче?

Ци вода, ци каміння,
Ци милого іміння?

Десь з над піль надвечір півсутінком заграла-засвистала сопілка та понісся парубоцький спів:

Попід гаєм дзеленейким
Позбивана роса.

Позбвала милесейка,
Як ходила боса.

Косо поглянула Марися на доньку. Уже ж їй любка, Василя Костьового так скоро не видіти! Вже далі рік як го поліцай за політику прискаржив та й до самбірського гарешту відвіз. Може вже му тіло від кости відстало у темниці?

А дівці пора заміж — журилась Марися.

Похмурий та невеселий ввійшов у хату Роман того суботнього вечора. Вже при слабому свіtlі малої нафтової лямпи Марися пізнала, що газда вернувся сам не свій.

Насипала картоплі у глиняну миску, заливала молоком та й перепитувалась, бідкалась:

— Ба ти чого так сchorнів й зістрашнів, Романку, газдойко мій? Ци ти даякий марасник в лісі дагди дорогу не переступив, або ци не наврочила мавка, якіс попри млаку йшов, файби їм булб, та булб би їм!

Але Роман, пілперши голову, не дуже й до ложки брався.

— То ти повім, Марисе, що люди гірші від марисників і відъм, бис си тямила. Ци видиш: в лісі сме ся наробыли увесь тиждень, тяжко та й гірко сокиров гупаючи. А як

прийшло до виплати Зеліг сказав, що не буде, бо пан гро-
ший не дав. Сталисме ся умагати, чей кождому на хліб тре-
ба. А як нас коло лісничівки було з сорок хлопа такісме
ждали, між собов радиалисме ся. Тай такий умагалисмесь
би нам заплатив за всі три неділі, що нам запер, та й ще
би нам повищив.

— Ба певно, та де таке видано, щоби в лісі цілий день
робити за шістьдесят грошів, та й тих би ще не давали
в час — погодилася Марися.

— Ба, що з того, що невидано. Отже замість грошей
післиали на нас Щепаняка ще з двома поліцаями, та й нуж
нас розганяти. Що невільно бунтів чинити, що ми бінтари,
штрейкарі, болшівники і там різно. Досить, що з нічим ро-
зійшлисме ся.

— Отож то головойко бідна, світку білейкий! — бідка-
лася Марися — та десь їх людська кривда не задавить?!

І, хоч Роман був виснажений тяжко, цілотижневою пра-
цею, ще довго не лягав спати, тільки радився з сусідами,
що заходили перевідати чи повернувся вже з лісу і як там.

Недільне пополуднє лежало теплою тишиною над жов-
тими бойківськими скибами. Десь загублений між небом і
землею виспівував жайворонок. Його дрібне щебетання не-
слось пусткою піль широким покликом аж під ліси, що на
торішній частині зеленіли свіжими бруньками.

У читальні громадились люди. Сьогодні Шевченківське
свято. Власними силами готувалось село зустрічати великі
роковини. Лесів Іван вів хор — був він трохи у школах, а
аматорський гурток під проводом учительки зготовив п'єсу
Андрія Киселичина про Шевченка.

Вже добре смеркалось, як люди виповнили читальню.
Від кожухів і сіряків було глітно і задушливо у невеликій
кімнаті. Кольорові очіпки та хустки жінок цвіли понад ви-
шиваними уставками, переплітались з дівочими лентами
ї пацьорками. Дівчатка в квіткованих мальованках і хлоп-
чики в полотняних портках шугали поміж старшими, підла-
зили під заслону, цікаві знати, що там за тою запаскою.

Проспівав хор. Виступив Павло Когут з доповіддю про
життя Шевченка. Так зачалося свято.

— Іване! — прошепотів до чорнявого впорядника якийсь
другий парубок — анужто вийди малейко перед читальню!

Іван розглянув швидко занепокоєне обличчя товариша

і прокрався в сіни. Тут дожидало його вже кілька парубків. Вийшли перед читальню і нашвидку нараджувались. Річ он в чому: прибіг Степанів Максим з долішнього кінця тай приїс вістку, що члени Стшељца громадяться у Вальтеровій хаті, щось нашвидку радять, десь вибираються.

— Ба, та чого вони неська? Чейби яка біда з того не вийшла!

— Та треба бути напоготовлю — рішив Павло Когут, голова читальні.

— Певно, що мем боронитися — вирішили хлопці. Нашвидку узбройлись у буки, тички з парканів і що попалось.

А через пів години сталося.

Узброєний загін Стшељца напав на читальню. Брязнуло скло, залунав крик переляканіх жінок, плач дітей і грімкий, гнівний проклін чоловіків. Хлопці боронили вступу до читальні буками. Але ті мали гумові палки й кріси.

Поодинокими стрілами й гамором бійки лунала пролесняна ніч над Дністровими молодими берегами. Кривавою стежкою значили напасники свою гостину на Шевченковому святі.

Залишили по собі подерту куртину, пошматованій, потоптаний ногами образ поета і поломані лавки.

Глухо й притаєно-тривожно шумів ліс. Клекотіли гнівно Дністрові води, перескакуючи камінні лавиці.

Покривавлених, покованіх в заліза вів Щепаняк чоловіків, що боронили читальню. За „порушення спокою“, за „опір владі“. Під вірною ескортю Стшељца. У Турку, до в'язниці.

Був між ними і Роман і був Павло Когут — голова читальні.

Отак не було жукотинцям життя від того поліцая Щепаняка і його стшељців, колишніх швабських кольоністів.

Тож усі прагли зміни, що так і висіла в повітрі.

Через вершок Ялину йшли в Жукотин три чоловіки. Останню частину своєї дороги з Самбора вони докінчували поспішаючи.

І було чого поспішати. Мали ж за спиною увесь жах війни і розпач безладної втечі, а перед собою дні, вагітні завтрішніми діями.

— Коби го застали ще в селі. Та хто знає?.. — снував важку думку Роман — бом си присяг, то мушу!

— Ба, мусиш! Таке война! Хто знає, може пішов куди?
— застановився Павло Когут. — Або втік, — доповнив третій, молодий парубок, якому біляві кучері спадали з-під кашкета на спіtnile чоло.

— Такі панки відважні тілько до хлопа, та ще як він голіруч! — Ale на войні не то, що людей в читальні товкти.

— Василь Настунин суджений вже майже не вживав бойківської говірки. Як усі молодші, що вчилися у школах і він говорив вже майже так, як у книжках пишуть.

— Ale, бим го мав з-під землі дістати то дістану і своє відідмущу! — погрожував Роман.

— A ви гадаєте, що мені байка сім місяців у криміналі висідіти? Маю і я на нього свій рахунок, ой, маю! — міркував Павло Когут — Таке від того представлення не дав ми ни хвилі спокою. I хоч ня випустили з криміналу, бо ніхто ня в бійці не видів але ми ся увесь час виділо, що я далі там сіджу. Бо спокою не давав ми николи поліцай проглятий. Що ніби я голова читальні то я за всю відповідаю: там оголошення з читальні здерли, там паркани немальовані, то знов на іх якесь свято на читальні нема іх форугви. Навіть за дурну тоюлю при дорозі, що дітваки зрубали, ци виломали на бичівно, до мене чіпався. Не було життя та й годі. Aж доки ня знов в кримінал не запхав, що ніби я збірку недозволену велів хлопцям на Зелені Свята зробити.

Підходили на верх. Шахівницями бігли їм паздогін людські вівси. Нижчі вже пожовкли, а що вищі половіли, а той малейкий на вершках зеленів, як барвінок. Обабіч Ялини вершки довгим пасмом простяглися, одні лисі, другі з лісом.

— От і Магура, — задумався Василь, — кажуть, що там городища були колись і що народ з-за них воював. Відколи челядин живе — воює. Ale бо такої войни, як ця, світ ще не бачив. Та ви виділи, як файно бомба пів самбірського двірця завалила?

— Би бритвою хто зголив! На таке то й городища віякі не поможуть.

— Ale добре їм так за нашу кривду! Bo ви про своє повідали, куме Павле, але про мое ци не забулисте — нагадував Роман. — Таке тямите пацифікацію? Ba хто би її не тямив, повістє. Такой правда, є що згадувати! Отже по тім святі Шевченковім як злетіли улани й окружили наше село, загорнули всіх і ану класти на майдані та й бити букаами. I то не так кого будь, а з паперу читали. A папір той

Щепаняк зладив і там за кожного з нас було як і що і ку-да. То на тім письмі був і мій Богдан. Хлоцесь молодий, стрункий, що ясінь, але що на нім: шкіра, тай тонка, хлоп'яча кістка. Кого тут є бити, повіджте самі. Вихопили его з-поміж чоловіків, кладуть тай далі буками! А я, отець, стою та й тремчу. За кождим буком так би ня хто ножом в серпце шпигав. Вириваюся боронити, газди ня стримують, бо знають, що нич не вдію. А мій бідний хлопець мовчить тільки за кождим буком аж корчиться. Але бо й я не втерпів, якім ввидів, що кров з ран виступила, а они далі б'ють. Крикнув їм та й ану псьочити їх totу Полъську. Довго того не було, то си нагадуєте, але то сте виділи як до ня прискочив такий драб з гвером та вгратив ня кольбою в зуби, аж ня кров заляла, світ потемнів, а щока тілько хрупнула й зуби посыпались з неї, що горох. Споневіряв ня, а синові ще додали. А Щепаняк стояв з боку, затирає руки і радувався і приговорував. Пак нас обох з'вязали і такої таких закровавлених Щепаняк у Самбірський кримінал нас повіз разом з другими. Там і розлучили нас обох з Богданом, і слух за ним загинув. Ци може де згинув, ци до Берези відвезли, оден Пан Біг знає. Та й певно, що Щепаняк, бо ми переповідали, що нахвалював ся, що і других так знищить, як мене та й моого сина.

Василь слухав, що розказували газди. Цілий той час він сидів у тюрмі за принадлежність до підпільної організації і оце тепер вийшов, чи радше воєнні дії його визволили.

Вже з вершка видно було довгий ряд жукотинських хат і серед них Василь відшукав і вітцьову, кріту черепицею, бо таких не було багато і Романову, пошиту соломою, але трохи на горбочку коло фігури. Думкою — думав про Настяною і яка вона стала за той рік і як ся буде тішити.

— Отже тепер і поліцаям прийшов кінець і коловністам, швабам їхнім наймитам. Але заки прийде — ми ся з ними порахуємо і з паном Щепаняком першим — вирішили одно-згідно.

Сходили з верхів легкою ходою гірників, але з важкими думками в головах. Доріжка збігала лісом поруч прудкого потока, що гомінко й радісно зіскакував по камінні. Шуміли повагом смереки, розгойдані полузднєвим вітром, з полонин.

Понад лісом летіли літаки. Недалеко почувся гук вибухлої бомби.

— Може, може міст бомбардують над Стрийом у Яворі

або й Турці? — міркували. Але треба ся спішити, бо ще нам втікне пташок наш золотий!

Село тулилось до молодого Дністра і тривожно наслухувало нових, везнаних гаморів.

Як Роман увійшов у хату, Марися аж руками сплеснула з дива та кинулась його вітати, та й припадала, гойкаючи:

Гей, де ж ти був, та де жив, газдойку мій?! Ци вороги тяжкі ти доріжейки перекопали, та мости на ріках позмітували, щось більше півроку ід хаті стежки найти не міг? Ци, такої, незлюбила ти ся власна хата, та й жона - діти ци ти стали не милі, щось тільки час за них забував?

— Ой, почорнів ти та й помарнів у тій панській хаті, фай би і було, та було би!

— Гей, гнула тя бідойка, як totу травину в полонині, як ліщинойку в ярі над потоком!

Роман розказував:

— Гей, бідим ся наїв, тай голоду натерпівся за тими мурами, та й за ланцами. Там ми ни сонце не сходило, ни роса на ня не падала, ни Дністрового шуму нечувім, ни твоїх м'якейких слів, жоно моя добра.

Альо неська ня война ід хаті принесла, бим пімсту кроваву вчинив. Самі будем судити, панського суду не мем ждати, бо такий тепер час настав.

Так Роман надвечір жону вітав, думку про пімсту лєлючи. А, як настала піч, вийшов з хати.

Поночі над селом проходили хмари, срібному місяцеві світ зав'язуючи. Чорні тіні вівса повзли, зорям шляхи змилюючи. В'янучая картопляна матина дихала осіннім пахом. Під вітром ліс кував змову, ріка грізно клекотіла. З далі йшов горами глухий гомін, земля стогнала залізними возами, гула поквапними походами, ревла вибухаючими снарядами, що наче болячі рани рвали її матірне тіло.

У Жукотині поночі. Ліс наче б дрімав. Але в перших смерічках ледве ворушились невиразні тіві. То припадали до стовбурів дерев, то чайлися за ялівцями. Часом тонкий свисток пронизував сутінок. Тоді з яру виринали одна-дві постать і хильцем попадались у ліс. Безгомінко, як дики коти сходились жукотинці в гуснику, на полянці. Якже здавалось, що вони вже всі, Роман дав порядок:

— В три загони поділимесь, газди. Ви, Павле, візьміт тих та й зайдіть від нижнього кінця. Василь зайде з своїми

з гори, а я вискочу з Дністрового яру з моїми, як вже їх троха припечете. Надійтесь на пя!

Три жмінки безшлесно пірнули в сутінки. Ліс шумів і гомонів поночі, а Дністер клекотів, стрибаючи з каменя на камінь, та журкотів поміж гладкими порогами й дрібною рінню.

Тихо як коти підкрались жукотинці під постерунок по-ліції. Його стеріг загін стщельца. Його взяли жукотинці в два вогні: Павлові зайшли від долішнього кінця села а Василеві з гори, збігши з Росохачки. Стрілянина поночі залякала й збила з пантелику швабів. Після короткої перестрілки покидали зброю. Й піддалися, думаючи, що наступили німці. Щепаняк хотів скористати з замішки й теміні і так як стояв проскочив на місток над Дністром, думаючи знайти захист в Дністровому ярі. Алеж тут попав у руки Романові, що випав з засідки, йдучи своїм на підмогу.

Так, швидко, покінчилася нічна стрілянина. Пізно помітили оборонці, що здалися не німецькій армії, тільки жукотинським газдам, що носять поверх порток полотняні сорочки й обуваються в ходаки.

У крутому Дністровому березі мали газди пивниці. Цілі викопані в земному схилі, замікані товстими дверима, скріплени каміньюками. В тих льохах на весні їх самих збитих у теміні держали, катували й насміхалися. Оде тепер троє стрільців-газдів туди штовхали четвертого, що завзято борсався. Його судом судити бралися:

— Так скінчилось твоє, пане пшодовніку! Тепер ми побесідуємо з тобов! Прискочив до нього Роман.

— То ти, хаме?! Відважся тільки!

Кидався, кричав, погрожував.

— Е, та ви ще грозите, пане Щепаняк? Таке ваші вивікали за гори, що напуджені зайці, тілько ваша стежка щось на бік скрутила. Ци не за наших синів, та за наші рани, за наші кримінали, кривди й карі?

Осіння віч повзла круглим Дністровим берегом. Твердо й тяжко, як мужицький кулак, вона давила Дністрові кручі й падала зловісно на клекітні води, що береги мили, тривожно шепотіли-гомоніли. Ні вона, ві навіть Дністрові води, не чули твердої розмови газдів із Щепаняком. Тільки, як вони виходили з пивниці й мили руки в дністровій воді бачив їх ліс. Як спокіянівку він чатував на дністровому березі й кидав свій шум в осіннє небо.

Ледве сірів ранок як в Василеві двері хтось зломотів, загримав рвучно. Вставайте, та борзо! Поляки в село з'їхали! Кричав стривожений голос. Парубок зі стійки, яку газди виставили на ніч за селом прибіг сповістити та й кинувся далі між хати, будити людей, В хаті всі заметушились. Швидко нараджувались:

— Та чей спокійним людям нич не зроблять — думала Олена, Василева мати — Але бо Вам, чоловікам, ліпше би такої в хаті не сідіти.

— Та вони молоді няй втікають в ліс — так батько. То ти Василю борзо збирайся, бо можут тя глядати. А нас старих газдів чей ніхто не буде чіпати.

Василь вибіг швидко з хати.

В селі панував гамір і метушня. З хат вибігали люди, головно молоді парубки та бралися у ліс. Але вже з долішнього кінця лунали стріли, що наближувались швидко до середини села. В горішньому торохтили скоростріли.

— Гей людойки, а то що робиться? — тривожно забились Василеве серце.

Деведе вибухало огненне язиччя полум'я, гризький дим став клубитись над селом. Військо — каральний загін — палило село, стріляло людей. В селі страшний лемет, рев худоби й гавкання собак мішалось з криками вояків і гамором стрілянини.

— До Романа! Настуня! — зашеміло й здавило Василеві груди. Біг селом, брався поміж хати. Добігаючи до Романової ще озорнувся. Здавалось, якби від батьківської хати долітав крик і лемент. Та не було часу вертатись. Вбіг швидко в хату й крикнув:

— Ратуйтесь! В ліс!

Романа не було вже дома. Жінки збились з страхом при дверах.

— Тікайте і ви, тікай Настуню! Вони всіх застрілять, хотьби й жінок та й дівок!

Мати кинула Настуви сірак і випхала її за двері.

— Мамо, мамо! закричала.

Але не було часу. З поза хат бігли з рушницями вояки. Молоді кинулись ід дністровому берегові.

Богонь і смерть лютували в селі. Жовнірі ловили людей, в'язали дротом та й кидали в полум'я. Інших, що втікали, стріляли. Горіли хати й горіла з ревом худоба, гинули люди.

Швидко море вогню залило дністрову долину. Попад ним клубився чорною п'ятьмою дим і летів стогін і лемент катованих і мордованих. Тільки дзвін, що з церкви взвивав на рятуунок не мовк довго. Аж поки вогонь не підпovз під стіни дзвіниці і паламаря не витягнули та не кинули живцем в полум'я.

З подальших сіл бачили люди страшний пожар. Клуби диму підбивав вітер та клав їх на глибокосине, осіннє небо.

Люди заломували руки й голосили:

— А то ж де такий вогонь, Богоїку любий, Богоїку милий?! Десь, певно, горять хати, мучатся люди та й пропадає людська праця — кервавиця та й іміння, що сивими стадами паслося по лісусу.

— Гей, п'ятьма яка, йой, який вогонь! Ци не восько села палит, газдів карає, пек би му було, бодай му було!

— Та ще ся не досить насали нашої крові, що toti опирі, що з челядина поночи кров ссут — висисают, би на день був білий, що стіна та й слабий, що вівсяна соломойка, що і дожджі збили.

— Ото то п'ятьма, ото страх-страшенний!

Та рятувати гинучих не годен було. Хто наближувався до села того стріляли вояки безпощадно. Тож приходилось погибати жукотинцям.

А як сонце зійшло прийшов рятуунок тим, що їх ще не встигла досягти катівська рука: низько над лісом з'явилася ескадрилья літаків, заграли з неба скоростріли й роздались вибухи гарматних стрілен. Карабінери швидко втікали з Жукотина, що потопав в морі вогню й спливав кров'ю та лунав стогонами муки.

Вчасна й люта випала зима того року. Сніг впав майже через два місяці після страшних жукотинських подій. Впав, побілив згарища й руїни села. Не такі страшні видавались під його білою покривою. І ліс припорошив сніг. Він замовк під його габою, стих, так, начеб на сон йому збиралося. Тулився до гір, як челядин до постелі, коль го сон зморит.

Тільки Дністер журкотів і плескав собі поміж камінням. В його березі, там де були газдівські пивниці тепер поселилися рештки погорільців. Повикопували нові пивниці-земляники, доповнили їх частинами, що залишились після пожару, постягали туди залишки свого газдівства і чия худоба пережила лиxo, то й худобу.

Вранці вийшли з одної печери дві жінки.

— Та йди Настуню до вуйчини в Жукотин тай ся до-відай ци не взялаби нашу Бочулю до себе. Таке йде зима і немаєме чим погодувати коровину. Усьо сіно погоріло, чей знають.

— Та повідатиму і мают взяти, чей у них сіна були файні. Ба, були і в нас, таже отець кілько накосилися під Росьохачкою.

— Ого, вже він більше не ме косити, дівойко, мій газда, а твій отець. Прийде яр то над цим трава поросте. Хіба поміж нев ружі зацвітут тай калина задзеленіє.

Марися хитала журно головою. З під очіпка вимикались у неї передчасно посивілі волоски та спадали на чорну від чаду сорочку. Ліва рука в неї була замотана в ганчір'я — вона ще не вигоїлась після тяжкого попечення в горіючій хаті.

Настуня взяла мішок через плечі тай подалася у Вовче. Треба у вуйчини просити муки, чи збіжжя. Ще й так добре, що випав урожай в цьому році, якось люди помогали бідним погорільцям.

Проходила поміж спаленими хатами подалася на кладку, що її газди вже тепер перекинули через річку на місці спаленого містка. Тай до Дністра, річки молодої говорила:

— Ба, кобис Дністре, Дніstriку мальований, не був ляг на дорозі вітцю! Мости на тобі попалили, нелюди, а каміння на бродах водов вкривіс, негідний. То як було вітцю в ліс дістатися?

— Віди'ш миліші ти були чуджі заволоки, як ми, газди на твоїх берегах коль іс їх послухав а нам іс дорогу перегородив. То вже отець ся спинили пад тобов тай ту їх куля дігнала. Свою кров'ю воду твою счервонили.

Гей напився Дністрою крові людської того ранку кривавого, грізного! Тай земля напилася, пісна, руда бойківська лепчиця. І вогонь наївся нещоденної їжі. Таке не стало ні Коцурів, ні Ільницьких, ні Наливайків, ні Копачів, гей не стало їх цілих родин і ще інших і ще більше. Хто злічив би всіх тих, що їх смерть постигла на дністровому березі кривавого ранку того?

Василь тільки сам живий зостався з цілої родини, усі, такий, в хаті погоріли. Добре, що встиг з Настунею добігти до дністрового берега та сковатись у ямі за закрутом.

По дорозі прилучилася до Настуні Євка, Ільницького

дочка, того, що поляг в нічній стрілянині біля постерувку. Вона теж ішла до родини в Вовче просити хліба.

— Отосме ся доробили, Настуне, доробили!

Вітців та газдів сме ся позбули а самі за жебраним хлібом ходиме — бідкала йдучи поруч. — Але бо мовив ми якіс шандрівський газда, ніби прийшов їм папір в село, що швибські хати люди мають розбирати та й нам ззвести.

— Ото то добре било би! Чей бисме не сіділи в землі, що ті черваки, що той звір у печері. Альо, які сме файні всі: чорні тай біdnі такі, що ей де!

І, ще далі дорогою йдучи, згадували недавнє горе. Всеж, обі молоді вони швидко заговорили про парубків, Василя, що в селі був і Євчиного Миколая, що десь занепастився за польсько-німецької війни. І, як молоді: всеж надіялися ліпшої долі.

Увійшовши в село дивились на хати й людей і зідхали тяжко:

— Альо ци видиш: челядь си живе в хатах файнно тай чисто. Дрив си наскладали попід хати, що тілько вікна з поміж них видко. Іміння си в стайні стоїт, а сіна які в оборогах!

Ба, певно, що не так було в інших селах, як у тім біднім Жукотіві. Тільки згардища тай вітер, що по них сумував тай попіл полем розносив і по млаках роздував.

— Та даремно погорільці крашої долі надіялися, добра виглядали. Серед зими, серед лютої прийшлося парубкам село покидати. І під новою владою не було життя тим, що під старою у тюрмах за народ сиділи. Як взяли Назарового Богдана і Стрільчукового Михайла, а горами прийшла чутка, що і в інших селах гет чисто парубків арештують, всі знали, що не буде їм сидження в хаті. Отже Василь знову покидав Настуню. Поночі на Острім, що вже над Сяном стояло прощався з нею.

— Оставай ми здорована, Настуне, та не бануй! Я далеко не йду і далеко від тебе не буду. Коби через ріку, а там вже інакше. Може там де вашого Богдана найду. І приходитиму. Жди ная поночі, як ти буду стукати в кватирку колодков мого ножа три рази. Тоді знатимеш, що то я. А як вже не годен буде приходити, то і так тя му згадувати.

— Ой, любку файнний, ой паро моя, відки ми прийдеся тя ждати та якого вітру та й якої хварі просити би ми тя

назад принесли? Та що я му робити без тебе?! Вже ліпше кину я матір та й хату і піду з тобов в чужий край, на широкі гостинці!

Але Василь, пригортуючи дівчину, просив:

— Зіставайся, Настуне, коло матері. Таке видиш, що вони старі, та й нема кому робити. Та й людім поможеш, як зможеш. Чей тобі нема чого ся бояти бо ти собі діувала та й співанок співала. А ми, ци видиш, мусиме йти, бо би нас всіх так забрали, як потят з гнізда.

Не бануй, білявино файнана, та й си міркуй: На другім боці Сяну мем палити щосуботи ватру. Моя буде онтам на Бескиднику. На самім вершку горітиме ясно аж до самого неба. То си меш міркувати, що твій Василь тебе не забуває і що скоро домів верне. А як йтимем війною на нових панів, то цілий той ліс, що по тім боці, запалиме. Він панький, то няй панам світит і гріє. А нам няй дорогу вказує. Аж тоді знатимеш, що твій Василь летить ід тобі на ястрибиних крилах, би вже всім ворогам пімсту чинити і рідний край визволяти.

Прощалися-розлучались, а ліс шумів над ними свою нічну притаєну молитву. У долині журкотів Сян. Його прудких вод не скували льодові криги і він перескачував з мілкого каміння на широкі пороги, що скосом перегороджували його біг. Не хотіли потічкові дозволити розлитись широкою річкою. Але гірська, бистра вода стрибала понад пласти й плеса та бігла з гірських бойківських сіл та й на підгірські долини. Прогризалаась в них ярами-закрутами і розливалась шумними топіллями та мілкими бродами.

Б У Р Я

Анна пробиралася крізь лісну гущавину. Маленька стечка бігла інколи рівно й виразно, то знову губилася поміж ялівцями й молодими смерічками. Нею Анна йшла в старий ліс, у Погар, де був у таборі її син Дмитро. Йому несла їсти, бо голодував. Ба, якже? Скибка чорного хліба тай раз у день бляшанка кави, чи якої юшки. Як не голодувати газдівському синові? Густий, старий ліс ріс від давна в Погарі. Густочатинні смереки й поважні, темношпилькі ялиці шуміли в подуві гірського вітру й гляділи з гори на молодняк і ялівці, що тулились до їхніх стіп. Сухе ріща, ожина й малинник не пускали в гущавину так легко. Треба було пробиватися й проломувати гілля. Тоді Анна ставала, витирала рукавом піт з чола і дивувалася:

— Ци видите? Як борзо той ліс росте, Богоїку любий! Тоті молоді смерічки гей дітваки ід старим попритулювалися. То неська вони такі малейкі. А за рік-два вистрілять вверх і вже їм вершка челядин не ввидит. Таке тоті великі ялиці мої ровесниці. Ци видите, які вони кріпкі, тай дужі! Ни вітру ся не боят, ни хмари. Мож мовити, що в небо си визирають та й не видят ничего більше, хіба тілько сонце та й ястрибів, що над ними літают та й мають гнізда на тих старих — найстарших.

— А тоті старі: певне ровесники наших вітців, ци дідів, вони, альо коли вже, лягли в гробах. А ліс си стоїть та й шумить чатинов.

— То вони всі в гору ся пнут. А челядин щораз нище ід землі ся хилит. Но тілько душа му ся тверда робит, якби коров поростала. То так з року на рік біда її присідає, коров обростає.

Так, ліс стояв пишний і молодий весняними соками і свіжою зеленню молодих паростків. Навіть старі, що їхні чатини обвисли як гриви і ті дістали на кінцях гілок зелені, свіжі кицьки. Від них ліс такий ясний, свіжий і начеб по-молоднів. Тільки сонце золотить оцю соковиту зелень, що

співає пташиними голосами, гомонить життям уся мережана
й ткана молодістю. Наче зелені піни-хвилі ліс котиться го-
рами-ярами. Над ним танцює розігріте повітря і тримतять жи-
вичні пахищі.

Майже несвідомо Анна гладила руками опі м'які, соко-
виті бруньки, що виглядали наче пір'ячко. Проходячи біля
молодих дерев вона з радістю дивилася на їхній пишний ріст
і рівний гін та й міркувала:

— Ба, ростетеси, тай ростете та й біди ниякої не знаєте,
вітці ваші та й матері коло вас і всі ви разом молодієте що-
весни. Але наші парубки карають ся при воську і не знати
ци ще другу весну ввидят.

Сонце купало ліс зливою сяйва і вітер грав на його
ребрах своїх могутніх пісень.

Там де найстарший ліс спинався в гору і сіяв до стіп
своїх суху чатину стояв табір. Там попрорубували гущавник
і поклали палатки, кухні, та різві інші клітини. До табору
прийшло чужоземне військо. Люди думали, що на вправи.
Але швидко переконалися, що це буде постійна стоянка.
А ще як з Розлуча й суміжних сіл нагнали парубків та й
стали їх навчати муштри. А їсти давали так, що хлопці по-
засихали й почорніли та повитягалися, що та деревина, що
ніколи сопця не видить. Тож, кому близче, доносили іжу, та
так, щоб не бачили старшини.

Хто думав би, що лісові таке буде, а людським дітям
ще гірше? Та ліс стояв собі попад табором та й шумів, бо
його молодої краси ніхто не потрапив знищити, хочби рубав
кілько. Бо було його багато, молодого, незайманого, зеленого.

У ярі Анна дожидалася Дмитра. Прийшов крадуучись
і був хмурий, та ще більше неговіркий як звичайно.

— Та повідж ми сину хоть дакілька слів — просила
Анна, як Дмитро кіпчив прихапцем їсти.

— Ба, та що вам буду повідати, мамо? Ци видите: ми-
чат нас та йнич більше. Але бо щось люди повідают що буде
война.

— Та того, відіш, не зле билò би? Чей скорше конець
бив би вашій муці.

— Ба, так пок того ся скінчит, і нас не стане, мамо!

Дмитро повурив голову, скрутлив цигарку і закуривши
її сплюнув сердито крізь зуби.

І ще потім, як Дмитро побіг до табору, Анна довгу
хвилю сиділа в поточині та й журилася й міркувала:

— Який той світ настав, Богойку любий, і до чого того кому потрібне?! Та ци треба того дакому, аби людські діти всихали при тім воську? Таке то всю чуджі, та щей багато з них малі, зизоокі тай говорут так, що їх не зрозумів би викус.

Верталася Анна через Ростоки. Як була ще дівчиною і пасла, був там зруб. Нині Анні доходить п'ятдесятка і лісові теж не більше. Та яке там більше? Таке садили у зрубі ліс, як Анні було десят літ. То й лісові певно буде з сорок літ. Густочатинні ялиці поросли так, що челядин ніяк не пролізе, ще може звір який протиснеться. Стежки, що ними Анна ходила приспівуючи, позаростали так, що віднайти їх не віднайшов би. Ей де!

Вертаючись від Дмитра, Анна за старою звичкою збирала гриби. Темні й білоголові біляки складала до кошика, що його Яцько виплив з ялівцевого коріння а інші, як от голубінки, гіркані, лиски клала в мішечок, що його завжди брала з собою до ліса. Ніколи бо бойкава не йде в ліс даром тай віколо не вертається з нього в порожні. В кожній порі там ростуть гриби, раз такі, то знову інші. Біляки посушить на зиму а оці інші наварить на вечерю.

II.

Дома Анна застала новину: молодшому синові Гнатові прийшов такий жовтий папір, що го кликав до воська. То вже дома і газда був і Гнат і ще кількою парубків. Міркували, нараджувались. Папір переходитив з рук до рук, парубки читали, повертали на всі боки невиданого гостя по-російськи написаного. Розглядали, міркували, нараджувались.

— Та як, Гнате, буде? — питав Мазурів Кость, що теж дістав таке письмо — підеме за чуджих воювати, ци як?

Гнат не спішив із відповідлю. Він склав старанно папірця, вигладив його долонею і поклав у кишеню лейбика. Папір тільки зашелестів, ховаючись поза зеленими й червоними шнурками, що ними була обшита кишеня. Потім Гнат сплюнув крізь зуби та й поглянув хмурим поглядом на батька.

— Що ти маю повісти, — сину, — наче відповідаючи на його німий запит, говорив Іван — я старий, ще в австрійськім воську м служив. То як приходило йти до воська, то м ішов, бо мус било, та й тілько. Але, бо то мовили, що цісар наш пан, ці тато, ци як там. І що то за нього. Та

від тої пори били' москалі і били' поляки і тепер totи є. І всі нашої крові жадні.

— А ми за них маємо воювати! — кинув Костьовичів Панько, дивлячись на ровесників.

— Я таке повім, тату: досить з нас, що Дмитро пішов, ци видите, як му файно при тім воську. Та й ци знаєте, за кого та й куди поженут і ци ввидите ви го даколи? То я так міркую: няй буде щохоче, а я в салдати не піду!

Анна сиділа на ослінчику та й перебирала гриби. Бронзові шапочки лисніли здоров'ям, білі пеньки виглядали з-під них, наче зуби в веселому посміху. Пахнули лісом, тішили радістю здобутків. Шапочки Анна відкладала на бік, для сушення. Пеньки стругала чисто й кроїла дрібно, кидаючи до чорного залізного горшка. Будуть з картоплею на вечерю. Біля неї рачкував онучок, двоє старшеньких хлопчиків товклюсь на постелі. Мовчки прислухувалась Анна до розмови чоловіків. Але ж почувши Гнатове рішення, кинула роботу та й підійшла до них.

— Та й я так міркую: няй не йде! Чей я парубків родила не на то би десь пропадали, тілько би газдували, та й на старість аби з них вирука билà. Да як переховат ся, чей Господи, не довго, таже повідав Дмитро, що, віди'ш, війна буде.

Заговорили про війну та розглядали, що і як буде. А потім вирішили: не підуть! Доки годні будуть, поміж людьми ховатимуться, а там вже й у лісі сховище знайдеться. Ліси великі, густі, куди там незнайомому туди ходити. А парубки знали усі стежки в гущавині й криївки в ярах та за млаками.

Вже ніч була, як виходили з Цаповичевої, Іванової хати. На небі вже серед безлічі зір розсілася квочка, а за нею рівним рядком поступали косарі.

Ліс шумів під зорями, стиха хитаючи верхів'ям. Потоки з клекотом збігали з вершків, скачучи по каміяних порогах. Де-не-дè лунав постріл.

Швидко й несподівано, як громова хмара, прийшла війна. Ще люди не звили до думки про неї, а вже горами ревли гармати, гостинцями бігли панцерні вози а селами гуляли заграви. Ще жінки не встигли заголосити за синами й газдами, як їх більшовики погнали кудись у глиб краю. По дорозі дехто втікав та добивався до хати, інші пропада-

ли без вісти. Ті, що верталися, розказували про страхіття відвороту без пуття й толку. І розказували, як вищили людську силу ті, що забрали чоловіків до чужого війська. У лагерях валялись трупи, та здебільша бойківських синів, що ще й добре рушниці не навчилися у руках тримати. Хто поклав їх шаленим прицілом, чи іншими способами, не відали.

Плакали матері, голосили жінки, а земля й небо гули й стогнали під тяжкими возами та від розривів стрілен.

Пропав і Дмитро між ними. І хоч Анна ходила шукати його в інші села, не знайшла ні живого ві мертвого. Ані в Ісаях, ані в Кропивицьку, ані навіть у Дрогобичі. Там і кінчився бойківський світок білейкий, то куда там ще ходити? Як живе — вернеться.

Але не вертався.

III.

Три дні йшли зливи зеленими горами. Густими струмами лили води з бурого неба на померклу землю. Потоки, що спершу журкотіли, перейшли на гучний клекіт. Річки посили повними боками. Як ранені тварюки, вони розвертались у болях та ревли глухо.

Іван, Дмитрів батько, вийшов з хати, вслухувався у клекіт зібраних вод та, похитуючи головою, гойкав:

— Ой, Богойку, Богойку! Та то не тяжко, би повінь прийшла, та й страшнов потопов затопила долини. Йой, та ще не тяжко, би хати понесла гет з людьми та й імінням, як того проказують старі люди. Фай би ї билб та билб би!
— хрестився, спльовував та й страхався.

Безпереривно й беззмінно ринули зливи на стравожену землю. І знову, виглядаючи з хати, голосив Іван:

— Бійтесь Бога, людойки та бійтесь го, людойкове! Та же то не паде іно ллє, таже то не дождж, а пропаст і потопа і конець світа! Казали і приказували старі люди, що буде війна, а пак прийде повінь, зараза і мір на народ і скотину.

То вже війну маєме, а тепер не тяжко, би билà повінь, ой не тяжко!

Шостого дня під ніч з ревом вилили ріки, розбіглись потоки по небувалих місцях, а буря-стихія стала нести дерево, каміння, хати, худобу.

Вітер, що віяв увесь час і колотив ярі жита й зелені вівси, перейшов в ураган.

О півночі сталося щось жахливе. Земля стала ревти

страшними голосами. Ніби розкрилися її челюсті а з широких надер ревли пекольні сили. Жахливий лопіт, страшний гул. Земля дрижала й стогнала, ніби в її груди валили тисячі велетенських обухів. Голосили гори та кидали страшний гул у потопаючі долини.

Ураган шалів, повінь жахітливо казилася жовтопінними водами. В селі запанувала страшна тривога. Ніхто й не лягав, ніхто ока не замкнув у цю віч загибелі. В хатах плачали діти, жінки леметували. Люди наслухували з тривогою гулу бурі й зловісного клекоту зібраних вод.

Анна кинулась навколошки перед образами та й молилася-голосила:

— Отче наш, же єси... таже то ми ся видит конец світови білому прийшов!

— Хліб наш насушний... білого дня не діждеме, сонця ясного невидиме! а Дмитро десь в полі загибає і Гват в лісі від бурі пропаде...

— Ратуй Богородице небесна!!!

В яскравих блискавицях ввижалось їй раз біле-біле як крейда Дмитрове обличчя, то знову бачила Гната приваленого смерекою-вітроломом. Серце стискала їй страшна тривога.

А вихор вив, земля стогнала, світвалився в безодню.

Аж поки над водами й руїнами не засірів стривожений ранок. Тоді, як буря трохи влягла прийшов з лісу Гнат. Мокрий, збіджений, ледве живий. Але живий.

IV.

Іван накинув сіряк, плахтою накрив спину й захистив голову і подався долі селом — чи пак ноза городами, бо в селі не стало дороги. На її місці лютувала широка, небезпечна гірська річка, що несла каміння й колоди. З мостів і кладок сліду не стало, усі долини морем залило.

Але гори й ліси? Що ж їм сталося?

— Ой, та то див-дивезний, та то кар-карезний! Таже ліс старий вібі хто висипав патички з коробки. Таже того никто не видав і нечував, би ліси скорчувало, гей, зрубом поклало!

— Ой страшна річ, ой дивогльянда, бой як же того може бити?! — бідкали газди, пробираючись до своїх піль.

Але не стало піль, що були під лісом. Зливи знесли їх у потоки, пообривали узбіччя гір і кинули їх на поля. Цілі

шари молодняку з'їхали на поля. Котра деревина стойть просто, котра вгору коренем або й покотом лежить.

— Таке нема мої праці, таке нема мої кервавиці гіркої! Лісом ї знесло, камінням закинуло!

Відкриті щелепи гір зяють нагим нутром. Воно жовте, гидко й липко розкинене. Позбувшись лісу, безсоромно розкидало тельбухи і показує білому дневі кальне нутро.

Глибокі яри, круті вирви порізали гори.

Гей, чи набридло оцим узбіччям від віків стояти на місці? Оце рушились і з ломотом поповзли у мандрівку в долини,

Кріпкі старі ліси, що віками шуміли на вершках і побідоно ставили відпір бурям, лягли покотом у страшному падінні. Ялиця на ялицю, кремезні смереки лягли поперек себе й біля себе. Нині вже ні людині ві звіреві доступу не буде.

— Тото видитмися, за войну та й за людську кривду. Таже в тих всіх лісах восько стояло. Людські діти з усіх усюдів зігнали та губили по тих лісах. І лісови не дарували, рубали аж із смерічок кров текла, гей-би з челядина. Бога не признавали, такий на них конець прийшов, як на той ліс. Бо так старі люди приповідають: — кілько ліса впало тілько народу згине. Мір страшний на народ йде та й ще піде!

За таборами руїна. Повалені палатки, кілки, містки. Ще на ялицях, що де-не-де лягли від бурі таблиці з написами, чи числами якимись. Пляшки, папір. Скирти цілі. Вихор лісом розніс. Понадпалювані сторінки, позатиране, розмокле письмо. Книги лежать між зломами на моху, поміж мертвими ялицями. По них бігають мурашки й жуки а вітер перегортає мертві й нікому непотрібні сторінки, і шелестить поміж ними. Інколи піdnімає папір сердитим крутіжем та кидає його в жовтопінні бурини потока.

Тихо й глухо в мертвих лісах Бойківщини. Ні звір, ві птах не полошить тиші лісового цвінтарища, здається тільки, якби смерть засіла на товстому пні викорчуваної ялиці та з подолка висипала оцей папір, що шелестить поміж віртоломами.

V.

Тієї тривожної ночі, коли здавалось, що світові загибелі прийшла, вернулись у село й їхні хлопці, що по лісах ховались від мобілізації. Змучені й промоклі до шкіри, але проте бадьорі, як оті стрункі й молоді ялиці — дочки, що йдуть на вируку старого ліса, що ліг покотом від бурі.

Хоч поля спустошенню повінню і всюли шкода велика впала, Гнат разом з вітцем став рятувати їй направляти. Потім виходив з топором у ліс, що ріс у Вапкярці. Треба було дорубувати одні вітроломи, другі обкорувати їй порубати. Що грубіші звести на обору, хай сохнуть. Пригадуються на нову будову.

І хоч сумно було в поляглому лісі, Гнат свистав байдьоро пробираючись крізь сітку пнів, гілля й мертвого коняря.

Оде з краю лісу росте молодняк. Його засіяли з своїх плідних шишок батьки-велетні, що лягли в боротьбі з бурею. Він тепер іде протинаступом збитими лавами збройної сили. Він стрункий і хиткий в своїй молодості, але разом — одна непоборна лава. Побідним походом, стрійні в пущисту зелень щітів і шоломів, молоді йдуть на заміну старих і тих, що лягли в силі віку. Горді молодістю й непоборною силою життя, підступають до грудей старому лісові, що вже ліг і що стоїть де-не-де. Рясною, молодою зеленю вони трублять тріумф над смертю. Кінчики своїх гілок вкрили яснозеленими лапками, вершок іх вистрілив зорею: з її рамен швидко виростуть нові, здорові конарі, новий ступінь їхнього стрілчастого деревостану.

Повні соків і сил, вони вдерлись у старий ліс. У його піdnіжжя вони здобули вкриту сухими шпильками землю. Переможно-гордо, з тріумфом весни на гілках вони йдуть у змагання із смертю. Малі, буйпі й твердокорінні, за ними тепер черга! Для них тепер сонячне сяйво й блакить неба. Та й цього їм не доволі. Оце лежить порохнявий пень якогось предка. На нього вистрибули дві молоді смерічки, запустили коріння в порохно і м'якесенькі, ніжнесенські піни своїх весняно-зелених чатин розкотили понад чорним трупом того, що жив колись.

Ще й розбіглись поміж вітроломи землеприклонні ялівці, що не пнуться в небо, тільки п'ядь за п'яддю добувають землю. Надмір свого синявого, запашного овочу сипнули на зелені мохи. Притулились до жовтих медунок, що пахнуть солодко й кохаються з чмелями та разом з густими заборонами ожинників боронять вступу в ліс.

Але велика їй могутня держава лісових муравлів, що всевладно панувала над деревами, рослинами й тваринами, сьогодні у великому роздратуванні: впала ялиця, що до її

пня прилягало муравлисько, здавила й розбила його. Прудкі, дощеві води розмили його стіни.

Чорняво-рудий народ в тривозі, метушні й нестримному русі: понад пнем поляглої ялиці треба видвигнути нову державу.

Біжать своїми битими гостинцями, наскакують одна на одну, одні там, другі назад. Несуть будівельний матеріал, тягнуть цілі велетенські дерева, несуть стебла-шини і чатину-деглинни. Безліч і безліч їх.

Хто ж знає, як довго прийдеться їм будувати величню державу, володарку життя й смерти мільйонів? Проте метущийся хоробрий лісовий народ.

Тільки яструбам гнізд забракло. Квилять жалібною скаргою, кружляючи, понад поляглим лісом.

В тій частині, де старий ліс ляг покотом, щоденно працював Гнат. Ба, не лиш він, інші газди й газдівські сини виходили в ліс. Безліч сокир гупало всюди. Як великі жовни вони стукали об пні. Пили скрипіли й стогнали, ріжучи сире, ще соковите д'рево. До великих пнів за прягали коней і тягнули їх лісом аж на беріг яру. Відтіля пускали ризами в потік. Він брав їх на свою буропінну спину й ніс в село.

Порізане дерево складали в сяги. Ще довго воно там стоятиме й пахнуниме живицею висихаючи в літньому сонці. Великі купини гілля й чатин чекали на свою чергу, щоб їх звезли в село.

Так день в день ішла праця в лісі, в багатьох лісах, що лягли тієї весни в смертельному падінні під ударами бурі. Жилаві бойківські руки чистили їх від трупів, молодим яличкам і смерічкам залишаючи вітер, сонце і небо та мохами вкриту землю.

VII.

Так як прогуділа буря й прошуміли зливи — і війна від бойківських зелених гір далеко відкотилася. Вже й німці прийшли і навіть встигли вже скинути жовтоблакитні прапори, що ними замайлись міста й села назустріч новому наїздникові.

Але Дмитро не вертався.

Тож одного дня Анна зібралася й пішла за порадою до Марисі Библички, що знала ворожити. Дуже файнно

знала й правду повідала, хоч не з карт ні з долоні, а з сонця. Може вона дещо знає про Дмитра?

Марися жила в горішньому кінці, там де Розлуч ділиться на два рукави: правий, що в нім живуть газди й лівий, де сидять цигани. Там право проти вижної школи, стояла Библикова хата, як усі, в вугли, з тесаного дерева. Тільки, що з комином була і навіть під дахівкою, бо Библик Микола був колись в Америці і вернувшись поклав кращу хату. Але Марися була йому вже друга жона. Дітей своїх не мала, за те дуже знала до курок, гусок і ворожити.

Анна зустріла її на подвір'ї, якраз тоді, коли сипала збіжжя куркам.

— Славайсу, Марисю! — привіталася.

Марися оглянула її уважно. Її темні очі дивились гостро з-під чіпця.

— Слава на віки. Ци не за Гмитра пришлисте розвідати? — Авні пробігли мурашки спиною. Ворожка знала все наперед. Певно знає і про парубка...

— Таке за нього. Пішов тай ся не вертат, альо другі вже прийшли домів... Марися приложила руку до чола й дивилася на сонце:

— А Гмитро ся не верне. За дві неділі вістку матимете, що ляг, тай не прийде вже д вам, хотьбисте го кликали кілько.

Анна тільки сплеснула в долоні тай як не заголосить, як не заплаче! А Марися далі в сонце ся дивіт і каже:

— Десь го в дорозі вбили, аж там, де не виджу ни гір, ни ліса, тілько само поле.

За дві неділі вернувся з війни Копачів Федъо. Аж з України пішки йшов. Він вістку приніс, що перед переправою через Збруч неодного галичанина мертвим залишили над берегом річки. Там і Дмитро зостався.

Де немає ні гір, ні ліса тільки широке поле.

З ТУГИ

Маленька бойківська хата з тесаного дерева, в вугли. Щілини між одним і другим підведені білою фарбою. Одне-друге присліпувате віконечко, що несміло визирає з-під стріхи, прикучнуло над призбою і журиться до сонечка.

Над потоком струнке ясіння хитається і шелестять присадкуваті, покалічені верби. Дим стелиться з хат, запашний, наче з ватри. Горять ялові й смерекові гілки та тріскутить чатиння під бляхою. Деся рикнє корова, загегають гуси над водою і заскриплять ворота. Віз, що з трудом переїдається по каменистій дорозі, заковтає коліссям до каміння. Загойкає хтось з хати вишивовши, з-за городів долетить клепання коси. Бойківське село між горами, дрімає в передищі буднів.

Євка січе чатиння на оборі. Постелити під корову. Половій тяжко ходять її старі руки, хоч роботи багато. Такой не знати, чого скорше братися: чи totу чатину січи, чи дрива рубати та ід хаті носити, чи в поле йти? А ще до того нога болить. І так на старість приходиться самій бідувати.

Пригорблена, поморщена.

Одна нога овинена в онучу та обута в старий ходак, пов'язана торочкою. Друга боса.

— Юж ми баба протинала ногу, ворожила, але не помогат. Півтора року далі, як гноїт і болйт і нич і не порадит.

— До дохтора? Та за які гроші? Де їх взяти?

— Плачу? Та як ми не плакати?

Євка плаче без сліз, вона плаче слізами без плачу. З її червоних очей течуги вони постійно та стікають чорними борознами вниз. Таке лице як земля: прісне, пооране, змучене. Як гірська, бойківська скиба.

— За сином. Юж третий рік плачу. Та й не перестаю. Певно й у гріб піду а го не ввиджу никус. —

Гей, мало ж то матерів плаче за синами? Війни йдуть через нашу землю як тучі громовиці. Кладуть покотом людей, як град-навалиця стебла зрілі. Чужі між собою за нашу

землю. За її зерно, за її молоко. Щоб краще родила, полягають її кров'ю синів рідних. Від неї ліпші врожаї дасть скиба голодна.

Євка бере пару чечі чатини, штильгукає до стайні. Дерев'яною колодкою відчиняє двері, що з сіней ведуть у стайню. Двері ковтнули об стіну, павутиння захиталось на одвірках.

Крася глядить на господиню великими, вогкавими очима. Здається, що в них повно співчутливості й ніжності. Євка похилується біля неї і розправляє чатину мотикою. Крася засягає її по лиці шорстким, теплим язиком. Якби хотіла зцілувати слізози, що течуть безпереривно з хворих очей матері.

— Забрали на силу. Ймили, як гиціль пса. Та й то не газдівського, а такого волоцюгу. Так го ймили й повезли на чуджу роботу в Німеччину. Няй матери не робит. Няй робит другій. Мати бідпа. І робітника не треба. У матери поляхіба всього дві стайки і одна коровина, альо в стайні, голодом замліває. А в богатої швабки поле та й їміння та й газдівство. То няй мати сама бідує, няй на старість сама ся мучит коль чуджим треба наймита.

Дві курочки підбігли до господині, позадирали голови і цікаво дивляться, чи не сипле зерна.

— Ая, зерна вам дам. Альо, таже я сама забула, як чир виглядат. Як нема кому засіяти та й істи пема що. Йдіт та си найдіт дащо, — проганяє курок гілкою і несе Красі трохи бур'яну за драбину.

— Бив. Рік та й другий. Даяк жив, тяжко працював. Але го зібрала туга і жяль го зібрав за матерев та й за своїов сторонов, та й втік. Ід хатійшов, ци їхав. Бо знав що я стара, хора та й робити не можу. — Ймили го по дорозі. Засадили в гарешті. До випі сідят, коль живе. Та ми писав його товариш, же го видів. Же висох, як та тріска. Три місяці сідів на скибці хліба й на воді. Висох і згорнів, та й відіш юж не живе.

Підносить тріску з землі. Суха, згорніла від слоти.

— Таке й тіло в моого Михайла, в моого сина стало.

Євка кінчить стелити корові. Чатина наповнює свіжим лісовим запахом цілу стайню. Крася пережвакує, час до часу оглядається на господиню.

— Сьтій си, сьтій. Пок здухаю, ще тя обійду, ще ти

постелю. Пак, як не зможу, обі хіба ляжеме і буде нам ко-
нець. Бо ня не обійде мій парубок і не обхарит тя твій газда.

Скриплять ворота від стайні. Євка штигулькає на обору,
підпираючись ціпком. Вітер дує від вершків. В ньому шумить
і банує ясіння на городі. Розправлюючи крила гегають гуси
над потоком, так, наче б збирались летіти.

Сірий дим снується з хат. Пахне ватрою. Повзе по-
волі, низько і стелиться долі селом, що дрімає в осінніх
туманах.

ТРЕМБІТА

У Романа, того, що за потоком повиши церкви, зійшлося сьогодні багато людей. Найбільше парубків, але й літніх газдів не бракує. Живо говорять, хоч то бойко з вдачі спокійний і повільний і з мовою не спішний. Газди покурюють файки та густо чвиркають крізь зуби, парічки куряте цигарки. Що говорять те й говорять, все ж переважає одна думка.

— Буде з нас! Не поїдеме! Не даме своїх дівок, ні парубків, не пустиме їх у чуджий край гинути!

Потім іде нарада:

— Ба, та як того вчинити? Також приїдуть totи з трупячою головою, чорні гей сам сатана, обступлять село тай будут брати з хатів кого їм ся сподобає. А вже як повезуть у Німеччину, як поставлять де на фабриці, то там гинь! Або від бомби, або від голоду.

Розказували, хто і з котрої хати так згинув, хто якого листа писав. А всі про те, що дуже ворони над фабриками літають, ніби літаки. І що дуже бідують, голоду терплять.

— Ніт, не даме своїх дітей на контингент, що ту худобу, чи тих свиней!

— Ба, та то файно, але як того зробити, гей людяки, радьте та й міркуйте! Та бо ся ані не счуєте, як вас їмлють тай повезут. Ще може жона з малими дітваками випроситься, а вам буде амінь.

— Ба, не буде, не дамеся! — відгружувався Гивлюдів Штефан — анужто увидите, що ся не даме, других і себе не даме на вивіз, на заріз! —

Гивлюдів Штефан радив, міркував, а вітці тільки похитували головами та й чвиркали крізь зуби. Вони привикли слухати влади, тож розуміли, що сила те саме, що закон. А молоді знають свое. Ба, вони знають дещо інше, як вітці.

Тож слухають нині Лесьового, Гивлюдового, Штефана, бо він їм добре радить.

Гостинець крутить собі поспід гори, та й залізничий шлях собі крутить. Найчастіше біжить він разом з гостинцем. Але, ще заки зачнеться нижній кінець села, шлях відділюється від гостинця та біжить поза Кичеру залишаючи гостинець самотою по цей бік гори. Гора то не висока, лагідна, помережана смужками піль, тільки на чубку трохи рідкавого лісу. За якої півгодини проскочите через гору і легойко зайдете в долішній кінець села, право проти школи. А там вже далі хата за хатою обабіч потока, аж ген попід верхи. Вузьким шнурком у долині село протягнулося.

З Кичериного вершка видно у два боки та ще далеко й широко видно, хоч гора не висока. Станете си лицем до півночі, то видите гостинець як він попід гори крутиться, гей tota гадина. Аж в горішній кінець Ясениці видно. А вже як ся лицем до полудня повернете, видите села і вершки і ровінь з полями, лісами, дорогами. Станете, дивитесь та й зідхаете: який той наш світок білейкий великий та й який дивний!

Але, бо не час вам стояти тай ся чудувати, коль вам треба добрий кавалок йти, як то випало Лесьовому Штефанові.

Штефан пішов до кошари аж під Бринівку, бо там її тримає тепер Микола Когут. Луць Качарун, ватаг, той кулявий, що му на каміноломі ногу роздавило; та два малих хлопчиків, що вівці завертають, були якраз в кошарі. У низькій буді покритій корою вони куняли, варили на ватрі вівсяний чир та й відігрівали молоко на сир. Жовтолатастий Босий лежав перед будою, подрімуючи. Він теж виконав свою працю: вівці були в кошарі а поночі нічого боятись, вовків і ведмедів у наших горах нема. Спокій панував між челяддю й скотятами. Тільки ватра тріщала, а як до неї докинули сухих ялівцевих галуз, спалахувала ясно й тріщала весело.

Штефан вніс життя в щоденний сон вечірньої години в кошарі.

— Прийшовім до вас, Луцю, бо маю інтерес. Але ми мусите порадити, няй ся що хоч діє!

Луць, низький, чорнявий газда, поглянув здивовано на Штефана. Але не виймав файки з рота. Вона жевріла під його чорним вусом і пускала клубки диму. Тільки чвиркнув крізь зуби та сказав:

— Ба!

— Трембіти ми позичте, ци чуєте, Луцю?

Карабун показав головою в кут. Там стояла вона, опершись о стіну:

— Ба, ти дітвак малий, ци як, кортит тя задуги? То си задуй, альо стоїт в куті!

— Ба, та ня не кортит дути, аль треба ї в село з собов взяти.

— У село?! Та на яку мару в селі трембіта? Таке, то такий струмент, що го тілько в кошарі тра. Тай кошар, альо ци видиш, тілько по єдній тепер. Таке не так давно гет по всіх вершках вівці ся пасли. Що лісах, чуеш, співали птахи та й свистала сопілка. Гей, гей! Та й не єдна, не дві! А ще надвечір: хіба тілько чути, що співанки та й сопівку, як ід хаті їміння женут. А поночи здалека, гей, з під ліса чути як трембітають. Богні горут, червоно свіят. Там єден під Острим, другий під Розтічков, а ще єнчий під Бринівков, на Сухім, в Жолобині і куда ся не подивиш, куда оком не вержеш. То все як не з одної то з другої трембітают. Було що послухати, ой було!

— Ей, та ви тілько старе згадуєте а нам єнче в голові!

— нетерпеливився Штефан.

— Таке як не згадувати? Ци мало м ся напастушив, та й по вершках за вівцями паходив? Та й овец билб, овец! То не жаль билб сир робити. І газді і собі билб бриндзі на цілу зиму. Тай задути вартувало, ще й як задути! Стану си, бувало, перед кошаров, трубу ід ротови приложу та й як не задую, як не задую! Голос тілько по горах-вершках та й по долинах ся стелит. В кошарі вівці блеють, пси пòєден си забреше а вітер лісом шумит. А тепер що? Ліси повирубували, кошар не стало, та й трембіт піт.

Карабун зажурився пускаючи клубки диму з файки спльовував густо проти ватри. Вона палахкотіла й тріщала.

Тоді Штефан нашвидку став вияснювати в чому річ. Та й, такий, вперся: позичте тай позичте! Таке нема, ни звіра, ни злодіїв а вівці не по лісу пасут іно по толоці, буде з них пса тай хлопчийків.

І, хоч кошарі ніяк без трембіти, Карабун віддав її Штефанові.

Гостинцем бігли вози. Кільканадцять сірих вантажних авт, кожне з них мало високі поручні. Так, як на худобу. Гуділи колеса по камінній дорозі, часом залунав постріл і

громом пролетів по горах. На автах вояки з труп'ячою головою на шапках. Узброєні, як на війну: рушниці, револьвери, навіть гранати. При них дресовані собаки, похожі на вовків. Авта їхали швидко. Але голос людини летить ще швидше. А ще в горах.

Гоооой! Гоооой! летіло лісом попад дорогу.

Гоооой! Гоооой! — подавали собі гори й яри, поля й млаки. Хто гойкає — не видно було. Може пастухи по лісус за ймінням гойкають? А може на машині робітники?

На вершку, на Кичері стояв Штефан і дув у трембіту. Дув протяжно і довго. Задув, проголосив і перестав. Але довгий співний голос трембіти, летів з вершка, клався на поля і ровені, та линув до села. Вже Штефан давно перестав трембітати, а голос вертався від гір і лісів ще і ще раз, клався на ровені й поля, плив понад збіжжями, аж поки десь у Манчолі не сконав у млаці, що в ній колись дідько втошився.

Потім Штефан дув ще раз і ще раз. Так тричі. Покінчивши, застромив трембіту поміж ялівці в гуснику, а сам шугнув у Кізявицю, де великий ліс.

— — — — — — — — — — — —

Голос трембіти лував по селу, залітав до кожної хати, стелився по городах. Кликав, будив. Нагадував давні часи, нагадував пастуший побут. Але не до давнього жигтя кликав він людей. Вони вже знали, що ім робити! Кидали роботу і так, як хто був, вибігали з хат. Молоді, парубки, дівки, жови, газди. Покидали по полях мотики, серпи, коси. Плуг з кіньми, як заворожений, затримувався серед скиби. Хіба, що малий хлопець-погоніч випряг і повів до хати. Як дівка йшла по воду, так кидала відра та й бігла перед себе.

Чи не так у давнину люди від татарів втікали?

Якби хтось стояв на Кичері і замість трэмбіти мав скла і дивився ними на дороги і прогони, бачив би, що народ як мурашки вироївся з села і подався в ліси. Хильцем, зручно, швидко.

Заки авта об'їхали Кичеру та й попід міст, що ним колія їде понад село, та й заки камінною дорогою, а потім сільською поволенськи втиснулися поміж хати і станули на громадському подвір'ї, заки вояки висіли і приготовились до діяння, — уся челядь була в лісах.

— — — — — — — — — — — —

Обступили село. Рушниця готова до пострілу у одній руці, револьвер у другій. Собака при нозі, ручна граната за поясом. В селі тихо. Стали ходити по хатах. Застали стариків, жінки з дітьми при грудях, дітей та хворих. Їхньої мови ніхто не розумів. Жінки розводили руками, знізували плечима і, показуючи рукою навмання у простір, говорили: — нікс, нікс.

Людей, здатних до робіт у чужині, не було в селі. Вояки шукали, сиділи в селі, заходили до хат — нічого було зробити. Потім їхні вози покотились далі в дорогу, а на ніч, як Штефан затрембітав, люди повернулись у село.

Так боронилося бойківське село від новітнього ясиру. За той час виїхав до Німеччини тільки придуркуватий Яцько і злодій Максим, що користаючи з утечі людей хотів красти. Його й зловили та повезли.

ПОГОНЯ ТІНЕЙ

Олексюкова хата припала самотою до лісової галечини. Довкола шумів ліс, стиха, гіллям хитаючи в нічному вітрі, над ним іскрилися зорі і спала ніч. Часом ліс стихав. Тоді чутно ставало, як в поблизьку ярі потічок шумить і клемотить, скачучи по камінних порогах.

У хаті не світилося. Під бляхою дотлівали жаринки, кидаючи крізь щілини в дверцятах ясні смуги на стіну під вікном. У хаті панував сутінок. З нього час від часу вирінав темним бовваном мисник і навіть інколи, як жаринки ясніше блимали, проблискувала білява тарілок та подовгасті тіні горщиків падали на підлогу.

Стіл, лава і велике господарське ліжко поринали в темряві.

На блясі допікалась паляниця з жорнової муки, наповнюючи запахом усю хату. З постелі чулося сонне дихання кількох людей.

Крізь невеличке вікно долітав шум смерек, що його піднімав вітер, хитаючи ліс, і кидав ним у зоряне небо.

Біля печі прикучнула господиня і час від часу поправляла під бляхою.

— Вже скоро будуть готові, — говорила півголосом.
— Двоє паленят спеклам тобі...

— Ба, певне, що ліпше з ними, як без них, — відповів чоловічий голос із лави. — Але хісна великого із них ніт. За день-два із'їм...

— Ой, коби вже дащо змінилося, коби! Біг даяк відвернув, — журилася жінка. Через totу волоцюгу зчорнів-іс, що та земля, скіра від kosti ти відстала.

— Ба, якже! Таке вісім місяців — не еден день! Вісім місяців! За tot час я бив дома хіба всього три рази. Ни з'їсти, ни голови де приклонити. Не раз ми смерть в очі заглядала. Ale-м ся собов не гадав, іно вами-м ся жутив. Totи малейкі дітваки, як рана ня пекли. Куда-м ходив, куда-м про-

падав. Ба, та годі, інакше не мож биlob. Якби-м не бив щ. шов, били' ня ймили, що того пса. Раз-ім втік, але другий вже, певно, ся би не вдало.

Зашарудів на лаві, підвівся. Його велика тінь загойдалась на стіні.

В стайні заспівали піvnі.

— Ци видиш? Вже піvnіч. Треба в дорогу, би ще поночи ся прокрасти в Лучку.

За вікном шумів ліс, зоріла ніч.

Нагло загавкав пес, але швидко урвав і перейшов на виття. Корова забила рогами об жолоб. Ніч затривожилась. Жінка зірвалась з почіпок і скочила до дверей. Відхилила їх злегка тривожно наслухувала. Але, крім шуму лісу, нічого не виловило її чуйне вухо.

— Так ми ся виділо. Але нема никого. За той час, як-іс пішов, я нераз ся поночи зриваю з постелі та й слухаю. Серце ми ся б'є, няй з грудий не вискочит. То ми ся здає, якби твої кроки, то знов би ся хто скрадав ід хаті. Або, що чую в вітрі твій голос. Але найборще, що то вони...

Олексюк став збиратися. У мішок вклав чисту білизну, ще теплі палляниці, грудку сиру і трохи бакунового листя, що жінка викохала в городі. Потім став прощатися з жінкою:

— Не бануй, Юстино, віді'ш так мало бити'. Ще і так добре. Єнші вже в земли ізігнили, а мені якось ся вдає. Хоть ня гонят, як пси зайпя. Дітваків варуй, з газдівством си помагай, як знаєш. Чей, Господи, вже не довго. Усякий народі проти них повстас. На Україні більші чоловіків по лісу, як дома сідит. Чей, Біг дастъ, вже не довго.

— Ой, газдойко мій, голубе сивий! — заголосила Юстина пошепки. — На кого ня кидаєш? Таке діти вітця забили, а Федьо тя николи й не видів!

Олексюк підійшов до постелі та й прощався із своїми дрібними дітьми. У темені ясніли їхні личка і розкидані ручки. Хвилину простояв, потім перехристив їх та шепотів над їхніми головами молитву. Над постіллю висіла з стелі колиска. На двох дрючках грубо тесана колодка, вимощена сіном. У ній лежав Федьо, що родився, як батько був у лісі. Поклав руку на побічницю. Колиска захиталася і заскрипіла з легка. Щось здавило за горло та вагою валягло на серце.

— Може, то вже останній раз... Таке Маруньчака ймили дві неділі тому, як прокрадався ід хаті...

Швидко стряс з душі vagу темних передчуттів, попра-

щався з жінкою та, накинувши мішок на плечі, вийшов з хати. Ще припав до вугла, паслухував і розглядався пильно. Ніч мовчала.

Погладив Бурка, що крутився біля ніг, останній раз обкинув зором вікна малої хати і пірпув у темінь, у ліс.

На дверях залишилась Юстина. У нічній темряві рисувала за чоловіком хрести і шепотіла молитву...

Ліс дрімав у густій темені. Нічний вітер колихав гіллям смерек і шумів між ялівця і. На небі стояв місяць і сріблив вершки дерев; його сяйво збігало стовбурами, намагаючись прокрастися у ліс. Але гуща пропускала лищ інколи невелички латки, як вітер розгортає буйні рамена дерев. Маленькою піхуркою йшов Олексюк сміло, то западаючи в гущавину ялівців, то знову ховаючись за товстими стовбурами дерев.

Та ліс не був великий. Тягнувся трохи по узбіччі гори, потім нагло вривався, і там на пласкому місці ясніла галевина. На вій трохи сіножаті, якась стайка збіжжя. Олексюк спинився на краю галевки і розглядався. Уже місяць перекотився за гору і на галевину лягла півтінь. Смереки кидали з берега довгі, стрільчасті тіні, ялівці вибігали з лісу, як розгублені вівці. Десять посередині темніли копички сіна.

— Хрусь! — загомоніло десь у лісі. Олексюк припав до пня ялиці і слухав та стежив, як олень, що його стрільці гонять. Але ліс дрімав у місячній прозолоті. Тільки смереки шуміли стиха, колишучи вершки в нічному вітрі.

— Ігі, страх на облетів. Певно, від вістки про Маруньчука. Але бо він такий дуже був смілий. У день ід хаті заходив. Певно хтось доніс... люди є всякі...

Серце стиснулося, по спині пробігли мурашки. Тож стояв, слухав, вагався:

— Може, може ся вернути та й вершками ід кошарі до Михайла, в полонину? Якось дуже ясно на поляні...

Сам собі дивувався. Чогось надходила тривога. Правда, цією дорогою прокрадався завжди з острахом. Але нині здавалося, наче б хтось за ним слідкував. Перехристився, вийшов на галевинку, похилився і бігцем подався навкось. Його згорблена тінь падала на трави і гонила його поночі. Так аж до потока, що на краю галевки зіскакував піаним водоспадом у яр. Разом з ним і Олексюк проскочив у яр. З-під

його ніг покотилося декілька камінців і зашорохкотіло, падаючи по узбіччі. З-поміж ялиць майнула якась тінь. Наче б чоловік, наче пес...

Тиша і сон лягли на галевинці.

Глибокий яр прорізував Розтічку та кривою гадюкою збігав униз. Його узбіччя покривав ліс, верхом бігла середнього стежечка, прокрадаючись поміж деревами й кущами. Дном яру сльозив потічок. Раз він снувався ледве помітною стрічкою, то знову вискачував на камінні пласти та падав з них шумливими водоспадами, творячи край їхніх стіп тихі, зеленкаві плеса. На них вода тільки кружляла злегка і ледве морщилася від підводної течії. Понад плесами й камінними вижолобинами де-не-де порохняві стовбури ялиць. Ними пробігає стежечка з одного берега на другий, тутилься до скельних обривів і губиться поза камінням, що наче зуби стремлять іноді з дна яру.

Місяць вливав у яр зеленкаво-срібне сяйво. Та на дні яру стояла темінь. Срібно-латасті тіні падали на кущі й каміння. Що вітер хитне деревами, то смуги й латки забігають яром, та зараз же ховаються знову під кущі й між дерева. Тиша й темінь залягали таємні нетрі.

Тінь чоловіка бігла стежкою, просувалася поміж місячні латки й кущі, то знову поринала в темінь. Щулилася, припадала до скель, чатувала...

Нагло хитнулася і зникла в темені.

— Так ми ся виділо, якби челядин указався пад яром...

Місяць хилився на захід, на дно падало зеленкаве сяйво.

— Би тільки до Лучки, до Луця...

Добіг до скелі, що замикає, наче ворітми, горло яру. Спинився.

— Тільки через поле та й у Лучку!

Вихилився з-поза скелі, його тінь впала на поле.

Розітнувся постріл. Яр ковтнув його громкий звук і по-ніс глухим відгомоном по своїх нетрях.

Тінь захиталась, забила розкинутими руками в повітрі, випружилася, почала западатись і стала цяткою на залий місячним сяйвом землі.

З-поза скелі вийшов чоловік з рушницею, поперед нього біг пес. Підійшов до цятки, розглядав.

— Шон ерледігт, майн альтер*) — сказав до пса й поплескав його по голові.

*) Вже покінчено, мій старий (нім.)

Пес загарчав, з'їжив шерсть, обнюхував убитого.

— Швайг!*) — наказав убивець і потім до себе, чи теж до пса: — Стільки часу й труду коштував нам оцей бандит!

Місяць лягав за Теркалівський. Його сяйво останній раз залило вихід з яру.

Засріблилася вода в камінному річищі річки.

... Цю ніч в хаті Луця, у Лучці, не спали. Дожидалися. Якісь тіні темніли на лавах попід стіну. Часом блімне вогнік цигарки, хтось зашарудить, хтось зашепче:

— Олексюк би вже повинен бути. Чей іде ід ранкови...

— Би го часом не спіткало дащо...

Потім шепті стихав. Наслухували. Тільки чутно було, як річка шумить поміж лазами.

— Ануж то!..

Одна тінь підвелається, випросталася і вийшла. Безшебестно прокраляється вздовж стіни. На вуглі зупинилася, розглядаючись. Потім пірнула в темінь. За нею так само друга, третя... Через поле довгими гострими стрибками, грізними прімарами. У напрямі до гирла потока. Вже добігали до скелі, що його замикала, як роздався постріл.

Зірниця зацвіла на небі. Її срібне сяйво вливалось у рожеву блакить світанку. Десь за горами вставав день. Зарожевила скеля, що замикала гирло яру, на ній зарисувався кущик калини. Оцеї дрібцолистої, бойківської, що наче б слухала, як про неї співає пастухова сопілка:

Калиноїко червонейка, Ци до сонця си визпраш
Чого в лузі стоїш? Ци дожджу ся боїш?

Три чоловіки йшли поволі, тяжко кладучі кроки втомлених ніг. Один з них вів на мотузку пса. Міцний, дресованій вовчур.

— Ба, та не дуже му ся хоче йти з новими газдами.

— Наяй привикає. Пес файній і нам ся може придати, а свого німецького поліцая і так николи вже не ввидиг, хотіби шукав кілько.

Йшли до Лучки, покінчивши діло.

Але калинонка червоненька розправляла рамена в ранковому леготі та наче б відказувала, листям шумлячи:

Ни до сонця си визираам, Де ня мати породила,
Ни дожджу ся бою — Такої там си стою.

Її спів зливався з шумом ялиць у одну ранню молитву.

*) Мовчав! (нім.)

У ЗАМЕТИЛЬ

Як я втікав з Відая,
Мав я коня Шімля,

Підківочки му дзвеніли
Із самого срібла.

Іванна Щербанюк провела вже півроку на чужині: серед невгомонної праці у чужому середовищі минали тяжкі дні. Боротьба з середовищем, труднощі привикнути й зживитись з ним мучили й виснажували. І самота. Ідка самота серед чужинців. Іванна лишилась зовсім сама в альпійському містечку. Ніколи не чула рідної мови. Перші місяці їй здавалось, що занімала, приглухла. Не чуючи свого голосу й своїх слів, боялась, що втратила мову. Вибігала в ліс і говорила до дерев і гір. Боролась із собою і середовищем. Потім привикла висказувати свої думки чужою мовою і стало легше. Та туга за рідним краєм не кидала її ні вдень, ні вночі.

До того ж щоденні перелети ескадр бомбовиків, інколи теж бомбування. Нерви постійно напружені, дні й ночі їдкої самоти серед чужинців.

Оде виборола собі на Новий рік чотири дні вільного і рішила провести їх якнайкраще. Що може зробити з тими днями зовсім самітня жінка на чужині? Вирішила відпочити у високогірському готелі на вершину Ганенкам у славній туристичній станції Кіцбюгель. Відідхнути чистим, альпійським повітрям і принаймні не боятись бомб.

З дому виїхала вдосвіта. Ще віч була на дворі. Місяць допалював свою нічну ліхтарню, і зорі мережкотіли на зимовому небі. Тож до станційки Ганенкам приїхала, як сіріло. Маленька будка в полі, у підніжжя гори. Якісь будинки ліворуч. Але зараз же повище майже імпозантний будинок лінновової залізниці „Ганенкам-Бан“ спав у світанковій дрімоті.

Вже вагонетка захиталась на сталевих лінвах і стала зніматись повільно вгору. Неслась понад ярами й скелями, понад вершками смерек, що росли глибоко у гірських про-

валлях. Все поринало у густому, білому тумані а виринало тільки тоді, коли вагонетка огинилася понад ним.

На горі теж нічого, тобто: мряка густа, наче кисле молоко. На станції лежав густий зимовий туман. У ньому, десь серед снігової далі поринав невідомий світ. Там мав бути готель Еренбахгеге.

Серед туману звук дзвоника. З непрозорої біляви виринули санки. Коняка хитала сонно головою. Такі санки з однією конякою, як наші, селянські. Біля них чоловік. Але ж бо він...!

Стояв спершись на санки. У руці батіг. З дрімотною сонністю дивився у далечінь. На голові бойківська кlapаня з рудого баравячого кожуха, а під нею, на глибоко поораному обличчі сиві очі.

Іванна підійшла до сонної з'яви обережно, наче боячись, що це обман її перепружених нервів і що зараз же розплівиться в тумані.

— Форзіхт! Байсен пферд!*)

— Батьку, ви українець?

— Та певно. А пані також?

— Та я. А ви з котрих сторін?

— Та від Старого Самбора.

— Файнол! То ваші санки? Куди ідете? Що ладуєте? Де готель Еренбахгеге? — Іванна засипала його питаннями.

— Та можете присістися. Іду коло Ерембахів, то можу вас підвезти.

Так як колись дома. Вже не має чужої, незнаної гори з линовою залізницею. Є бойко на чужій роботі і повільна розмова з гостею і з конем. Біда Ліза мусіла вже привикнуті до української мови:

— Та я до неї піби по свому.

Доріжка в снігу, густа мряка і — Галичина.

Виїхав три роки тому. Своїх сім моргів поля лишив синові. Жонатий, і як го большевики не вивезли, то газдує. Мав і склепок свій, за більшовиків відобрали на кооперативу. Та то байка. Кинув все і поїхав на чужину шукати праці. Бо дома життя немає. Раз ідуть одні, то знову другі. А кожні нищать газду. Терпцю не стало.

Які часи! Господар на власній землі кидає її та йде в найми. Селянин, що не звик кидати землі.

— Дуже, чуєте, паскудний нарід, тоті.

*) Обережно! Кусати кіпь! (нім.)

Скручує вбік десь узбіччям провалля. Пращається.

— Та може няй пані зайдуть до нас... а пані, хто така?
— ... бо то є ружний народ. Неська і вімці і поляки по на-
шому знають говорити...

Іванна називає своє прізвище, колись знане в краю.
Не знає, газети ніби не дуже читав. Часом ще колись Пере-
миський Голос.

— А ви, як називаєтесь — питає Іванна.

— Ніби я? — стойте хвилину, думає, приглядається не-
довірчivo з-під баранячої шапки.

— Та ніби Микола Драбик.

Ех, Галичина моя! Де ти така взялася? I так ти збе-
реглася далеко від дому!

...ніби я...

Іванна Щербанюк йде поволі вгору. Довго ще запит
бренить у вухах. Наче трохи тепліше стало від нього на
серці, що замерзalo в чужині.

Алеж Галичина яка!

Доріжка підходить стрімко вгору. Сніг покриває її за-
твердлою шкаралушою, по боках творить вали. Внизу під
собою ще бачить у тумані коняку, що не хоче йти і б'є зад-
німи ногами, і чоловіка в клапані і чус:

— Ну, гема^{*)} Ліза! Чей ід хаті недалеко, а ти стойш.
Вйо! — і наче сон поринає в молочній мряці високогірських
полонин.

У славному і прекрасному готелі добірна публіка: жін-
ки, чоловіки в бездоганих нарядових одягах. Увечорі туале-
ти, мальовані нігті, макіяж і біжутерія.

У кухні Валя Авраменко миє посуду, в кімнатах при-
бирає Ніна Федорченко.

Готель майже на шпилі гори, щось зо дві тисячі метрів
заввишки.

Вранці Іванна захоплюється прекрасним високогірським
краєвидом. Високі, фантастично пощерблеві гори. Просто
стремить серед них Кіцбюгелер Гори, праворуч від нього
ще вищі пасма й гори. Глибокі провалля, криті лісом, ген
у долині села, що сплять ще у фіолетово срібному морі хмар.
Але понад ними бліда синява зимового світанку. Потім сніг
злегка рожевіє, провалля прояснюється чудовим рожевим по-
сміхом, по снігу розсипаються брильянтові іскри, і з-за гір
виринає сонце. Внизу на доріжці вже стоять санки і коло

^{*)} Ходім! (нім.)

них Микола. Як учора, підпершись батогом, задивлений у далину.

Іванна кличе:

— Ге! Батьку! Ге!

Стойть, наслухує, повертається поволі й дивиться пильно, довго.

Потім кличе здалеку:

— То ви? Славайсу!

— Ідете до потягу?

— Ая!

І знову йдуть і йдуть разом. Більше йдуть, бо під гору. Та й пан заборонив брати когонебудь у санки. Ліза і так цілий день возить вугілля зі станції. Очевидно, Микола з нею. Ех! Прикрай зими тут у високих горах! Такі снігові, такі замети! Он доріжка в'ється узбіччям гори понад дуже стрімкими стінами, так, що аж страшно стає. Микола боявся з початку їхати туди, а ще зимою, як сніги засиплють доріжку і снігові звали обсугиваються вниз. Можна з санками й ковнем зсунутись у безодню. Але Ліза вже одинадцятий рікходить тою дорогою, то знає її напам'ять. Довго триває зима тут у горах. А Микола за сторожа у Гайльбруні, такому готелі.

Але сьогодні вечір перед Новим Роком. Ніби Сильвестра. Всюди буде весело, всі будуть святкувати. Питається гості, як буде вона святкувати. Тепер Іванна стойть і дивиться в далипу. Святкувати..?

Як святкувати самітній чужинці в альпійському готелі?
Микола запрошує до себе.

— — — — —
Під вечір зривається буря. Вітер свище тонко і з цогро-зливим ломотом влітає в ліс. Тут змагається, реве, бушує. Смереки хитаються, гудуть, стогнуть. Полониною й узбіччям вітер жене ураганом, мете перед собою клуби снігу. З неба сипле сніг, вітер колотить ним і кідає клубами. Як білий дим із страшних льодових ватр, що палахкотять десь у гірській пустелі, клубиться і знімається вгору, то знову припадає до білої землі і вие та скавчить, як бита собака. Заметіль. Альпійська снігова буря.

Хоч день ще, а вже темніє в полонині і на неї падає тристига.

Микола і Ліза віртаються зі станції. Останній набір вугілля везуть додому. Вихор сліпити коняці очі. Микола

розкопує рискаlem дорогу, бо її що хвилини засипає заметіль. Підносить Лізині ноги і вибиває молотком сніг з-під копит.

Іванна прилучується до цієї валки і йдучи за санками та западаючи глибоко в сніг, заглушена ревом вітру й засліплаена снігом, все ж добивається разом з ними до Гайльброну.

— В пивниці великого готелю. Через брудний і темний коридор заходять у кімнату. Вона маленька, темна, з малим віконечком угорі. Залізна піч чадить, стіни чорні від чаду.

— Ой, та у вас страшно димить!

— Та димить...

— Алеж, чому ви собі не зрихтуєте печі?

— Ба, та що мав'їм рихтувати, коли вібі не моя? Та була ліпша, але забрали до вашкіхе^{*)}). А пан обіцяв, що даст інший пець та й якось не дає.

— Та треба було хоч глиною обліпити!

— Ба, треба було. Але я не маю часу...

І далі з заклопотанням додає:

— Обіцяв пан ще літом, що буде ставити нову стайню і ми там підеме жити...

Ага, пан обіцяв!

Певно, немає місця для тяжко працюючої людини у великому готелі. Усі кімнати для туристів, а не для якогось „оста“^{**)}) Миколи, що цілий день бореться із сніговіями, що з ранку до ночі їздить по вугіллю, щоб було тепло панові й його гостям. Йому як Лізі, аби кут...

На столі прибрана ялинка. Ще від свят. Срібні нитки, жовтоблакитні стрічки. Янгол злітає з неба з золотою зіркою в руці. Микола витирає полою сіряка одинокого стільця, що є в хаті і запрошує сісти. Але Іванна заходиться готовити чай. Вже на пічці шумить вода в горщику та парує чайник. Іванна добуває з своєї коробки кілька пряників, наливає чаю.

У хаті стає ясніше, веселіше.

За вікном лютує альпійська буря-заметіль. Вона добивається до стін готелю, ломотить і виє. Дім дрижить і скрипить. Вікно Миколиної хати заліплює густий пласт снігу. І зникає все: альпійська буря, чужина й темна, зачаджена хата. Думки летять на батьківщину, у бойківський світок білейкий, у бойківські невеликі гори. І хоч там ніколи не

^{*)} Пральня (нім.)

^{**) Oст — скорочення німецького „остарбайтер“ (східний робітник).}

було ясно і ще темніше стало тепер, проте обое заточенці бачать той світок дуже білим, дуже ясним.

На горі Сильвестрова ніч. У великій рестораний залі музика й танці. Вино. І добірна публіка. До Миколиної хати долітає гомін забави. Але він снує казку про рідний край і не чує нічого.

Зрештою: благословенна альпійська сніговія глушить гомін чужого життя. В її реві . Микола чує тільки далекий спів рідної землі.

Іванна теж святкує. Вже немає чужини й самітного суму серед веселої публіки. Вони пірнули в нічну заметіль і розплились у стогоні полонинського вітру.

ФЛІСНИКИ

Ой дана, ой дана
Та ой дана, дана!

Як не буде любка моя,
Буде похована.

Іван Корчинський кінчив збивати пласт. Ще вбив останні клини, потім стягнув ошварі міцними ужевками, аж заскрипіли. Попробував чи керми добре прикріплені, далі приніс широкий, плаский камінь під ватру. Двома цвяхами прибив лавочку, щоб Галя мала де сісти. Ковтав сокирою, розглядав свою роботу й тішився. Плюскіт Стриєвої води долітав до нього виразно, бо Стрий плив попри Грицеву загороду, що на вій Іван зложив дерево й збивав пласт. Дерево роздобув в горах, певно в Комарниках, чи в Висіцьких і тепер мав його сплавити вниз рікою аж у Стрийщину, у Корчин. Треба було докінчити млин. Бо Іван Корчинський з отих бойків, що знали світові лад і жили не з жовтої скиби, а з промислу чи торгівлі. Вже його дідо їздив за овочами мало не по цілій Австрії: в Босну за сливками, в Тироль за яблуками, на Угорщину за горіхами. В хаті залишав жінку з дітьми, а сам мандрував і торгував. І батько мав у Львові будку на розі Академічної вулиці та був у цій околиці знаним бойком, бо так називали тоді всіх продавців овочів. На цій торгівлі доробився, докупив поля, поклав будинки. Тепер же Іван, що знову працював при дереві в тартаках і сам трохи гроша прискладав, ставив млин на тому куску, що батько купив аж під Парашкою, над прудким потоком.

Так, Іван ставив млин і думав, що пора вже йому осісти і таки оженитися. Намандрувався немало, почав із звичайного лісового робітника, потім вже був маніпулянтом в тартаку. Носився з міщанська, так як і загалом корчинські і синевідські бойки, що іх в будень не відрізнив би від злісного, а в неділю від самого лісничого. Фільцовий капелюх та ще й з пером ззаду, зелена куртка, штани до колін та й чоботи, або вовняні панчохи й порядні черевики. Хоч сам він і невисокого росту, проте в його кріпкій поставі

була жила місія, а його сталево-сірі очі завжди з пікавістю дивились на світ. А раз він був розсудний і практичний, то й вічислив, що йому краще закупити дерево в горах і сплавити в Корчин, як вже готове купувати й переплачувати на тартаку. Та й Галя... Два роки тривало його знайомство з Галею. Ще з тієї прогульки на Парашку, коли Іван був провідником. Дуже вже припала йому до вподоби оця панянка, і вже два роки з нею листується. Любив Іван писати довгі листи, тимбільше, що мав вироблене, гарне письмо, що було його гордощами. Писав всячину. Найбільше про події в селі, про читальню, драматичний гурток, вибори і все, що цікаве трапилось у селі. Галя відписувала теж радо. Але ж її життя плило тихо й мирно в школьних мурах. Його проривали тільки виклади в читальнях по неділях, або яка театральна вистава чи концерт.

Найважливішою темою листування була заплянована плавба Стриєм на ошварах. Обмірковували її обое довго й все-бічно і тепер вкінці вона малі відбутися. Тепер, вкінці, Іван роздобув дерево, Галя покінчила свою торговельну школу, випали серпневі дощі, Стрий прибув, — і вкінці Іван збивав оці ошвари, готовив пласт і посміхався. Тепло вимріяних сподівань пестило душу так, як оцей теплий полуднівий по-дув вітру, що гладив злегка Стриєву воду.

А Стрий, що в літі плив мілкими бродами й пробивався поміж камінням, творячи по дорозі зеленкаві плеса, тепер набрав води і став поважною річкою. Зробивши велике коліво коло Явори, він шумів під Стоділкою й носив повними боками під Солтановим, як тівна корова у яри та й ждав тільки, щоб розлитись широкою річкою онтам коло Кропивника. Стрий вже поволі став забувати, як по ньому плили сплави, як по ньому плавили дерево та лупали оклики флисників. Запустіли гори, а тартаки на місцях докінчували догризати ліси на онтому Бескинді. Тож і плавити ніщо було. Час до часу тільки трапився отакий, як Іван, що десь роздобув трохи дерева та й плавив його вниз річкою.

Раннім ранком мандрувала Галя через Явору. Широкий і гарний гостинець піднімався звільна вгору, біг вужівницями і клався до стіп зеленим розлуцьким верхам, що лежали довгим гребенем праворуч і наче б замикали Стриєвому діроччу доступ і вид в Даїстрові долини, відкіля поточини річки вливались в молоду Даїстрову річку й годували її дбайливо, як мати дитину з своїх повних грудей.

Вже вершки купалися в синяві й сонці, але внизу над річкою лежав срібний туман. Легкий ранковий легіт колихав його й грався ним, як срібним серпанком. Раз підносив його вгору, то знову приборкував і притискав до Стриєвих берегів. Часом відривав шматки білого, м'якого пуху, грався ним, підбивав вгору та кидав на гребені смерічкам, що густо поросли на Стриєвих берегах. Вони чесали оцю срібну вовну та сушили її на сонці, докіль не висохла й не розплилась у чистому повітрі. В той час Галя доходила до Петрикова, де гостинець видряпався на найвище місце і швидко став спадати в долину. Стало видно широко й далеко на лісі й гори, на села й ріку і на малий світок бойківський білейкий.

Галя присіла на стовпiku, що відгороджував дорогу від стрімкого гірського узбіччя і з радістю дивилася вниз.

— Любуетесь та чудуетесь, паннайко, — заговорив до неї старий газда, що надійшов із Стоділки. — Альо, ци видите, старий ім та й родив імся і зріс тутка, але кілько раз вилізу на Петриків, стаю, постою си та й так ся чудую, як ви. Файно ту, нема що!

Галя посміхнулася тепло й привітала газду словом Божим. Його темні очі дивились молодо й ясно, хоча обличчя було пооране й постаріле і вус посивів. В зубах люлька на короткому цибусі. Чвиркав часто.

— Гарно в вас, газдо, і я теж кілько раз іду в Явору чи Турку, тішуся видом з Петрикова. Навіть волію йти пішком, як залізницею, бо вона йде долиною і пе видно з неї тої краси, що з гостинця.

— Ба, що файно, то файно, то вже чуджі кажут і хто йде ци возом іде, той ся задержує і ся чудує Стрийови та й селам, що над ним ся розсипали, що той мак по колачах.

Газда пахкав люльку і говорив поволі, з розвагою, надумою. Як кожен бойко, він був повільний, потяжкий та задумчивий.

— Отже на наш Петриків ци з Розлуча, ци з Турки то добре треба засапатися пок вилізти. Бо той гостинець пнеся і пнеся, пок не вилізе аж під самі вершки. Тяжко ко неви з возом видрапатися на ту гору, хоть то ніби цісарська дорога в Турку. Сильно вверх бере. Але пішком байка. Тилько не в зимі. Бо як вас задує на Петрикові! Богойку, Богойку! Як ся не розжене вітер з долини, то то дує, то то фу-фелит! Десь певно з-під Зубриці, а може й з-під Пикуя сні-

том мете. А ж світ челядинови запре. Та то в зимі. А вже в літі дуже файно.

— Що файно, то такий файно, — погоджувалась Галя, — але скажіть мені, газдо, чому ця гора називається Петриків?

Газда задумався, потім сплюнув, потягнув трохи з файки й зачав:

— Ба. Та ци видите, яке коліно Стрий зробив такий під самим Петриковим? Та ту в березі вода вибила печеру а над ней стрімка скала. А з тої скали Петро друлив невірну Касю, жону свою, в Стрий. Тілько вода над ней забулькотіла. А за австрійської войны російські козаки розбіглися поночі на конях, певно дорогу змилили та й зі скали в ріку попадали та й ся повбивали.

Газда згадав минулі літа, зідхнув і збирався йти.

— А ви певно на шпацир їдете? Бо то пани ходят часто на шпацир у той бік. Отже той вершок, що синіє над Лосинцем, то Зубриця. Дахто каже, що в ясний день Пикуй мож ввидіти. Та то віді'ш, тяжко такий день захопити, бо високі вершки все ся в хмарах ховають.

Натішившись видом з Петрикова Галя стала збігати вниз. Гостинець звивався крутыми петлями, як велика гадюка, аж доки не ляг пад Стриєвими берегами.

Відтіля вже й стало видно Грицеве обійстя і стало чутно, як Іван ковтав сокирою майструючи при пласті. Та й він, побачивши вже здалеку зелену Галину шапочку кинув со-киру і, насунувши на вухо капелюх, вийшов їй на зустріч.

Відчалювали. Іван стояв на передній кермі, Галя на задній. Її мішок з харчами й одягом лежав на дощці поблизу керми, ще й гарно прив'язаний до лавки, що до неї прикріплена керма. Іван повчав: — гребіть рівно та й полегойки. Не треба глибоко в воду керму занурювати. То непотрібна мука. І пам'ятайте, котре па воді гайта, а котре вісъта. Я вам казатиму, як треба буде. Бо по воді дорогу треба знати.

Галя обіцювала працювати якнайкраще. Але потрохи побоювалась. Нещоденна то праця і хто зна, чи зможе вона. А ще Гриць Курбан, покурюючи файку, недовірчivo похитував головою:

— Ба, та з паннов їдеш, Іване? Ци маєш де по дорозі товариша?

Іван відповідав хитро й по-своюму.

— Коль я ся не журю, то й ви ся не гадайте!

Але Гриць тільки сказав: ну, ну! — та й сплюнув. А гадатися не гадав. Няй ся стриженик гадат, то його справа. Бо хто видів з дівков на воду йти?! Не журились і обое флисники. Пласт відбив легко і став вільно плисти вниз річки. Галині побоювання швидко розвіялися: вода сама несла рівно й легко. Іван гріб злегка передньою кермою, то знову вона задньою, злегка занурюючи її у воду. Рівним рухом з боку на бік, коли пласт плив просто водою, чи тільки в один бік, коли за Івановим приказом треба було брати гайта або вісьта. Її виспортувані м'язи напружувались і здавалось, що ціле тіло скидало з себе якийсь тяжкий, невидний одяг, що пугав його і давив містовим вантажем. Ставало весело й свободіно.

Вже зникла Стоділка і останні хати Солтанова маліли позаду. Здавалось Галі, що вода стойть і пласт не пливе, тільки береги пливуть і кружляють понад водою. Просувались зелені вершки, криті лісом зруби закидані деревом, наче сірниками, бойківські ровені розмережані малими стайками піль. Де-не-де у яру дрімало село під солом'яними стріхами і гавкали пси на гомін з-над річки.

Золоте сонце усміхалось серпневим підсіннім теплом і лагідна блакить неба манила в мандрівку. Галя сміялась радісно до вітру й сонця. За ціле пропрацьоване у місті літо тепер з насолодою віддихала чистим повітрям гір, сміялась до неба й води.

І яка пя річка гарна! Лагідна, весела, вона котила свої легкомутнаві води так примирчivo й повільно. Не вірилось, щоб могла колинебудь бушувати й шаліти та загрожувати людським житlam і полям. Тепер вона зібрала в міру і була смирна, як сита, лінива кицька.

Іван балакав, розказував багато. Цілий рік він не бачив Галі і багато дечого сталося за той час на Бойківщині. Але більше він розказував дрібниць з щоденного життя. І він здавна тішився цією плавбою. Оце тепер так добре було разом плисти по воді!

Обабіч річки лежали села, хати, ліси й поля. Іван знов кожне місце, кожну хату і все, що діялось в тому малому світкові. Пласт снувався поволі, під вим шуміла Стриєва вода й час до часу клекотіла, голосно набігаючи на каміння, насакуючи на спини оцим камінним барабанам, що на дні її дрімали ліниво, але погрозливо для пластів. Об їхні ребра

стукало дерево і пласт підстрибував і колихався та швидким бігом зістрибував на спокійне плесо.

Але над річкою ставали газди та й, чвиркаючи крізь зуби, дивувалися:

— Багато, чусте, плавив-єм дерева, тілько вже не буду, де, де! Алем такої не видів, аби баба була за флисника!

Тоді обое флисники відповідали веселим сміхом і гребли ще шпаркіше. Якраз тому, що вони сумнівались у жіночій спроможності в цьому ділі, Галя старалася бути якнайсправнішим, якнайкращим флисником.

З цікавістю дивилася Галя на нові села. Оде Ластівки. Про них писав Франко. Здавалось, що мусить там бути якось дуже романтично. Але село було оглядне, багато ж вже літ минуло з тої пори. Тільки над скалою у одному місці декілька маленьких, чорних, циганських хат. Зрештою ніяких лісів, ні скель. Село зовсім серед світу. Часи Франка далеко в минулому.

І там теж люди виходили над річку, приглядались уважно, та запитували:

— А то що — парубок, ци такої дівка?

Тоді флисники просили, щоб вгадати. Вгадавши, що дівка, покручували з недовір'ям головою і зараз же:

— Ну, ну! Няй вам буде дівка. Кобисте тілько попри шкалу перепили під Рибником...

Так не один. Вже й Галя стала питатись, що це за шкала? Але Іван заспокоював, що це не таке страшне як газди думають, що цемає чого боятися. Проте легкий неспокій закорінився і ріс в міру того, як зближувались до Рибника.

В Свиднику газда, що сидів над річкою і заклавши ногу на ногу, курив файку, іншу мав журбу:

— Ба, та то ци не баба? Ой, не буде на дереві зарібку, коли баби плавлять!

Вже чи буде заробіток, чи ні, але пополуднівати треба — вирішили флисники.

Тут вже Галин мішок набрав великої поваги й шедро виділив з своїх запасів те, що найліпше. Розклали вогонь таки на пласті та варили кашу, ще й з салом, ще й з ковбасою. От була раз каша! Такої зроду не їла Галя, якій праця на кріпкому гірському повітрі загострила апетит. Не їв і Іван, якому ще такі руки не готовили харчів. Чай і со-

лодке доповнювали пир на пласті, під яким шуміла вода, пливучи собі ліниво своїми шляхами.

Покидали тісну, вбогу Турчавщину. Плили через прегарний Кропивник серед лагідних, зелених гір. Наче в Швайдарії, — вирішила Галя. Вже широкий гостинець біг вигідною над річкою, обабіч нього великі, ясні доми під черепицею й бляхою. На горbach нафтові вежі свідчили, що це вже починається дрогобицький басейн. І тут теж газди страшили:

Як гори горами, ще не була баба флисником. Та й, чуєте, буде добре, як перепливете попід шкалу...

Де ж ця шкала, ця страшна шкала?!

Оце Бруховиця. Широка гора з пласким, заораним вершком. Наче півостровом врізилась у глибоке Стриєве коліно. Коли оплисти Бруховицю, то вже й під скалу...

Тече вода, тече,

Намагає в луги,

Хто коханічка не знає,

Той не знає туги.

Ще з далеку долітав грізний шум і рев. Щось здавило Галину за серце, тривога піdstупила зовсім близько до неї і страх перед великою, невідомою небезпекою обезсилував. Просила:

— Іване, то здається дуже небезпечне місце. Чи потраплю я допомогти вам його переплисти? Ви ж чули, як газди постійно страшуть. Вже й мене страх обпав. Може б так взяти кого по дорозі до помочі..?

Іван подумав хвилину, оглянув докладно дівчину від голови до ніг, а потім вирішив:

— Пливем. То нач, поїдеме разом, що буде то буде! Ви тільки міцно держіть керму в руках і не дайте собі її вирвати, хоч би там що було. А потім, як увидите, що я беру вісьта, ви беріть гайта. То буде певно під самою шкалою, але ви на ню ся не дивіть, тілько на мене. Усьо залежить від того, щоби скоро скрутити і не дати ся знести на шкалу. Правда, така хвиля і таке місце є тілько одно на ріці, але я вам вже вкажу, коли і де воно.

Його тверда постанова зневолювала. І Галю теж кортіла небезпека, хоч і боялась її. Та й не хотіла, щоб подумав, що міська дівчина м'яка, розніжнена. Все ж серце товклось неспокійно, тривожно.

Але не було вже часу до надуми. Оце прудка течія несла пласт на розбурхані барани.

Поза самим коліном річки по той бік гори спокійна до-сі вода зміняється. Вже здалеку чути шум. Якби великого водопаду. Праворуч попід гору вода пливе розмірно гладкою, але швидкою струйкою. Але ліворуч вона вскачує на велике каміння, гуляє кругом його і перестрибує понад ним, кле-котить і шумить грізно. Течія пірвала пласт і понесла його стрілою правим рукавом. Флісники держали кріпко у руках керми. Тут праця мусила бути дуже швидка, міцна і з'єднана. Іван схвильовано й гостро кидав прикази для задньої керми, сам швидкими рухами виминаючи каміння.

Але шипіт скакав барабанами по камінню, варився і шу-мів грізно. Що далі він дужчав, могутнішав, глушив навіть прикази, що падали від передньої керми. Оце він ніс пласт, як малу трісочку між Скиллу і Харібду. Раз пірвавши його на свої розбурхані, наїжені скелями груди, він пригорнув його, та реготав голосно й злорадісно. Ще трішки і — з швид-кістю стріли пласт проскочив крізь найвужче, найпрудкіше місце і цілим розгоном влетів на широке, зелене, бездонне плесо. Течія гнала пласт просто на високу скельну стіну, що рівно й стрімко нависла над правим берегом річки. Тіль-ки Іван встиг скрикнути: вісьта! — і обое виконати швидкий рух кермами, як пласт пролетів мимо скелю може з п'ядь від неї скрутити швидко ліворуч, і виплив рівно на гладке, сонне плесо.

Флісники паче нагло противезіли. Хвилину дивились так, наче б вернулись із далеких сторін і не пізнова-ли один одного. Іван витер рукавом піт із чола і перехри-стився. Галя почула, що ноги під нею дрижать і сіла на лавку. Великими повними жаху очима гляділа на Івана. Бу-ла бліда.

— Богу дякувати, вже по всім! Заспокоював Іван. — Але бо й шипіт, шипіт! Я й забув, як він несе на ту прокляту шкалу! Знаєте, якби ще малейку хвильку, якби нам не було вдалося скрутити гостро під шкалою, було б нас кинуло на неї у повному розгоні і тільки трісочки залишились би з пласти.

— А з нас, Іване...

— З нас може й сліду вихто не нашов би. Раз що й нас розбило би на смерть, а потім плесо. Воно тільки зверху спокійне, але ви погляньте, як воно кружляє і вариться під водою. Кажуть, що там страшний вир, і що кого ковтне, стягає у безодню. Коли хто потонув, тіла його не віднайшли.

Кажуть що дна його не досягне, хочби й три-чотири найвищі ялиці збив до купи.

Гая поглянула в зелену грізно-спокійну воду. З легким сиком вона кружляла серед плеса. Але позад неї шумів і скакав грізний шипіт і гнався просто на скалу. Високою і стрімкою стіною вона стриміла над водою. На горі, на її ребрах шумів ліс і кричали вірли.

Прекрасно-грізна Сцилла і Харібда під Рибником! Червонава скеля наче колір крові дісталася від жертв, що розбились об її стіну. Тихе й широке плесо. Наче вода втомилася он там на скельних порогах, бушуючи білорунними барабанами та притихла тут на широкому, грізно-мовчазному плесі.

Гая все ж не могла ще заспокоїтися.

— І ви поважувались наразити ваше, мое життя, на таку небезпеку? Мій старий батько, що мене так любить...

Іван підійшов до Галі, узяв її руку у своїй мозолистій долоні та, потискаючи, заглянув їй глибоко в вічі. Його хижі, сірі очі дивились пронизливо. В них заскалали гарячі вогнинки. Побачивши, що жах вже розплівався у Галих зіницях, уступаючи місця теплій мрійливості, твердо й спокійно заявив:

— Та й я люблю вас. І тому завіз під шкалу.

Гая здригнулась і спаленіла.

Але пласт плив рівно й спокійно. Річка шуміла між берегами і несла його у Скільщину. Вона стала разом з тим ширша, повніша і знову покірніша. Тож, присівши на кермі, Іван став розказувати про жертви червоної скелі та безодню плеса. Сутінок став лягати над водою. Десь ліворуч за Довгим сонце вже сіло за гори. Жеврів тільки ще слабо західний краєчок неба, як зорі стали висипатись у вечірній фіолет.

Тож прийшлося почувати у Довгому, у свата.

Щойно вийшовши на беріг, Гая почула велику втому. Усі м'язи були як дерев'яні: тверді, болічі, негнучкі. Ноги відзвичаїлись від ходіння, а тіло від напруженого, ритмічного руху на воді тратило рівновагу на суші.

— Ого, стаюся морським вовком! — сміялася з себе.

Але ж на разі цей вовк був дуже нужденний: його наче б цілий день били і йому боліла кожна кісточка й кожне волокно.

Тож при першому кроці хитнулась. Іван посміхнувся:

— Ого! Далася вам в знаки робота. То вич, але з вас файна та й мідна дівка і добре, що ми такої разом перепили попід шкалу. — Взяв її стверду від керми руку і тримав

хвилину в своїй. Міцна, широка долоня загортала її руку шорстко, але тепло й приязно. Галя обкинула швидким поглядом його поставу: був невисокий, але кріпкий і мужній. Хвіля тепла розлилась у цілій її істоті.

Іван нагнувся і заглянув їй пильно у вічі. Зустрівши в них посміх швидко замкнув Галю в обімах і припав губами до її гарячих губ...

Над ними займались перші зорі.

Ранок був чудовий. Срібний туман падав над річку, з нього виридало верхів'я замасне зеленню смерек та глибока, осіння блакить. Золоте сонце сріблило туман. Було так весело й добре! І хоч Галю боліли м'язи, просила вже сьогодні на передню керму. Випростувалась і гребла зручно й справно. О, вині вже не була міською панночкою а справжнім флисником. А на передній кермі рожішно! Просто перед тобою барабани скачуть і шипіт бушує. Вже здалеку бачиш їх. Тут треба знати дорогу та швидко рішигися куди брати: вісьта чи гайта, залежно від того, куди пішла течія.

Але як радісно, як бадьоро! В'їдиш на барапів з малесеньким страшком, з цікавістю, чи не натрапиш на каміння, або чи, чого доброго, не розірвуть вони пласти. Але вони такі слухняні, такі покірні! Так смирно скачуть собі та співають. Сріблясто-ласкаві, вони приймають на свої спини пласт, лягають під нього та колишуть злегка й лагідно. Так наче б гралися й пестились. Коли ж минеш їх і випливеш на плесо та оглянешся позад себе на сріблястий шипіт, усміхаєшся радісно з побіди і з свого страшку. Але ж за хвилину новий шипіт і знову те саме. Гарно бути „шифкапітаном“*), як казав Іван.

Проте в небезпечніших місцях він брав керму. Все ж, хоч досвідний флисник, він дав себе раз звести газдам, з яких один кликав до одного берега, а другий до другого. Тяжко було рішигися, в котрій з трьох рукавів річки треба вплисти. Вибрали правий, попали на бистру течію, що так і несла їх на падберіжне каміння. Напружене веслування і наглий скрут при самому камінню врятували пласт від розбиття.

Вже річка поширилась та стала поважна й глибока. Береги втікали з селами й полями, шумів комиш, скакали шипоти й колихали барабани. Галя гребла з почуванням своєї сили й здоров'я і захоплена морякуванням. Її захоплення передава-

*) Капітан корабля (з нім.)

лось Іванові і так плили під радісним передосіннім сонцем закохані в радість плавби. Іван поглядав тепло на міцні Галині плечі, м'яко білі й соковиті і на її точені підстегня. Ех, не бути такій дівці в місті, не нидіти серед камінних в'язниць!

Оде вже минули Підгородці. Гори ставались щораз нижчі, річка ширша, чайки скигли над водою. Підпили до Корчина й причалили. Кінець плавбі.

Широкою полосою розкинулись над річкою огрядні корчинські хати. Як і до Синевідська, і туди рік-річно приїздили літники, тож газди ставили великі, ясні хати. У гарній хаті Івана Галія почула себе наче дома, а ще коли старенька мати вітала її з радістю, як когось рідного. Йі треба було розказати про дорогу й знову найважніше: про проїзд під скалою. Вислухавши, задумалась, а потім:

— Знасте, яка віддавна вже йде поговорка між нашими людьми? Не казав вам Іван? Отже: як дівка з парубком щасливо пропливе попід шкалу, то й під вінець запливуть разом.

Увечорі на небо викотився повний місяць. Позолотив сади й зарінки, а під надбережніми лозами лягли подовгувасті, латасті тіні.

Стрій переливав свої повні води, шумів, скачуучи по шипотах. Піни й бризьки срібились у місячному сяйві. Там, де місяць ломився в плесі, наче золоте веретено лягло в воду. На ньому ніч ткала олов'яно-срібну пряжу річки.

Над берегом шуміли сонно лози і плескала прибережня хвиля. Обое плавці вийшли над беріг прогулятись і подивитись ще раз на пласт. Завтра Іван мав його розібрати.

Притулившись одне до одного, флисники півшепотом говорили про своє майбутнє життя, про млип, що клекотітиме над потоком, про Галину працю в ньому як книговода і як Іванової дружини.

Вода журкотіла примирчivo й сонло, рінь сріблилась на широких Стриєвих зарінках.

З села долітало гавкання псів і порикування худоби та скрип воріг. Часом допадала Стриєвих вод пісенька десь з вулиці і припавши до його берегів, дрижала в лозах та стелилася на воду. Вона несла її в долину, у край широкий, просторий.

МАНДРІВКОЮ

(Картпні)

НА МАШИНІ

Опливши Солтанів та проломавшись через Петриків, річка Стрий вливається тихими плесами між Явору й Стоділку. В тому місці тартак. Врешті: чи треба розказувати, де лежить один тартак? Таких тартаків по всій Бойківщині безліч. Майже в кожному селі над річкою, чи потоком. До нього підчас повновіддя звозять дерево з лісів, що є, що ще були колись. Де вони ще ростуть, там чужа, захланна рука посягає по запашне, живе дерево, щоб замінити його на золото. Всюди там розсіялися „машини”.

На камінному зарінку щоденна праця: одноманітний вигук, співний покрик провідників, глухий гомін перекочуваного клєца. Жилаві бойківські руки заперлися цапинами о круглі боки мертвого гірського велетня.

— Гоооой! Гоооой!

Котяль його та підвозять двоколесим візком у останню дорогу. Шумів гордо на вершинах, байдужий до бур і сніговій, громовиць-туч. Оде він на машині.

Тут рух. Одноманітний гомін моторів, притаєна сила пруживої пари, круговорот трансмісій, сик циліндрів. Жевріючі гирла печей, що жеруть останки живих досі дерев: трачиння. Стукіт і дрижання, як на кораблі. Тільки ж на цьому помості не їдуть прогулковці на морські прогулянки, а гірські велетні в останню дорогу.

Скриплять і виуть гатри. Як неситі, сталеві тварюки, вони розкрили свої страшні паші, наїжені гострими зубами. Неминуче грізно ждуть жертви. Ще мовчать. Але під'їздить візок з трупом ялици. Її зболілі боки ловлять залізними клямрами, здавлюють страшними обручами. Тепер уже пускають в рух пажерливі пили.

Лiiiiiiil! Лiiiiiiil! — стогне й плаче.

У живе, біле тіло врізуються сталеві зуби, поруть його рівно, як розбитацький топір. Глибокі рани шматують тіло на довгі, рівні пласти. Плаче й вис велетень, сльози трачиня розбрізкуються навколо. Ще хвилина і з розкишно-зеленої ялиці, що на ній гніздився орел, залишається декілька дощок і кілька пригорців трачиня.

Циркулярки гуляють заворотний танок заглади. Вони крутяться божевільно-рівним ритмом. Мабуть вони найбільш діймаюче калічать, бо під ними найбільше стогне. Й плаче тіло запашної й стрункої ялиці. Ще недавно вона шуміла десь на Сідлах, під Руським Путем чи на Старостині, пестила зелену чатину в сонці та гралась у вітрі стиглими шишками. Циркулярки в'їдаються тонким, грізним сиком у її тіло, прокусують його наскрізь. Вже тільки залишаються білі, мертві куски, сплакані живицею, останнім соком-потом муки.

Білі й сирі залишаються па машині оці всі дошки, бальки, стовпи, цівки, ошвари і як ще називає їх людська мова. Ці вирізки з живого тіла буків, ялиць і запашно-чатинних смерек пойдуть завтра в світ будувати чужі міста й села, копальні й заводи, помножувати чуже золото.

Оде потяги повзуть довгими, повільними гусеницями; везуть дерево з наших гір десь у чужий світ. Білий, рівний, неживий матеріал. Останній свисток. Останній стукіт коліс — гей у світ, у чужий світ!

Голі й пусті залишаються гори. Їхні жалкі боки пайжені поганими зрубами стримлять з німою скаргою до неба. Гуляють по них вітри, б'ють їх негоди. Зникли прекрасні казки лісу, залишаються жалкі провалля, босі потоки, голі ребра. Десь стримить самітна смерека, чи бук-насінник. Шумлять у холодному вітрі:

На машшинууу... на машшинууу!..

СКАЧУТЬ ПОЛЕГОЙКИ

Ой піду я, піду в гори,
Там де живуть бойки.

Там музики дрібно грають,
Скачутъ полегойки.

— Сядьте си та й подивіться малейко, як у нас гуляють, — запрошує гарна, мила, старша жінка в бурому сіряці. В неї мілий усміх і щирі, гарні очі. Одною рукою обняла гостю за стан, а другою гладить по обличчі. Рука тверда, шорстка, знищена від праці.

— Сядте собі малейко та й дивітесь, бо так нигде не гуляют, як у нашім селі. Та й дуже файно знают приспівувати наші парубки.

Приносять стільця, гостя сідає й дивиться. Ще й ще слухає.

Оде коломийка. Пара йде за парою, коломийковим кроком, голубець за голубцем підриває її у радісне кружляння довкруги себе і довкруги кімнати. Дрібні кроки вибивають до підлоги такт музики, жіночі спідниці збивають пиль, музика грає щораз швидше, пари крутяться з головокружною швидкістю. Але як тільки зближуються до музики, хлопець повертає до неї голову та приспівує:

Ой у полі керпичеїка
Муром мурома,

Як не будеш, рибко, моя,
Будеш похована.

Зараз же другий, наче набравши в груди співу, а ритму від танцю:

Та ой дана, та ой дапа
Та ой дана дана!

Мальовані воротейка,
Де моя милейка.

Оде нова пара. Він білявий, одягнений по-сільському: поверх полотняних порток довга сорочка з вузенькою, вишитою червоною й синьою ниткою уставкою, під шию зіпнята малим дзеркалцем. На собі безрукавий лейбик з власної вовни, вишитий червоним і зеленим шнурком. Одяг іхній скромний і спокійний в кольорах. Дівчатко молоден'яче, ще зовсім мале, йому трохи понад пояс. Хлопець співає:

То я тупину чоботятлом
До леду, до леду,

Та солодша білявина
Від цукру, від меду.

Оде йде швець, гуляка на все село. Він уже по-міському одягнений, високі вовняні напочохі до колін з зеленим рубцем, жовті чёревики. Сірий одяг. Як пан лісничий. Він танцує з розмахом, ногами притупує сильніше і викидає іх пікарніше, як другі. Але співає:

Мило ми ся подивити
Горі полопинов,

За сивими воликами
Та й за білявицями.

Довкола стоять люди і приглядаються. Обличчя у них спокійні й радісні. Пісня й танець і їм приносять розраду. Оде хлопці починають танцовувати. До них підходять жінки з гурта й самі собі добирають товаришів. Ніхто не просить, жінка не чекає на запрошення. Вона з спокоєм і розвагою,

з природнім поривом іде в танець. Танцюють усі жінки, потім чавши з малих дванадцятирічних дівчаток, які щойно одягаються у дуже довгі спідниці, аж до старших молодиць, яких діти вже теж ідуть в танець. Навіть дітвора пробує й собі на порозі стодоли її підстрибувати як молоді горобці. В обличчях танечників стільки природного спокою і простої. В танцю вони мовчать. Тільки інколи приспівують. Обличчя у них спокійні, наче замріяні, ніколи не помітно на них сміху чи залишня. При тому вони так здалеку держаться одне від одного і їхні танці чисті та ясні.

Заграй же ми, музичайко,
Білим пальцями!

Та няй я си погуляю
Із молодицями.

Чоловіки оцих молодиць стоять у гурті та балакають про вівси, що їх пора бути косити по долинах, про сінокоси в полонинах. Та бо нема погоди, Пикуй у хмарах склався, на гори впала темінь та мряки такі, що з-за них не видно світа.

Якже прийдуть сінокоси, бойко не косить, а голить дрібненьку полонинську травицю. Тільки й чути, що клепання кіс та гострий посвист їх по травах. Косар ночує при ватрі під лісом, бо далеко домів вертатися. А косити можуть тільки в ранці та ввечорі, як трава від роси зм'якне. Молодиці напечуть паляниць, зварять крумплів та молока і, забравши їжу в глечики а паляницю у мішок перекипений через плечі, перекинут граблі через рам'я і виходять у полонину.

Але в неділю кортить погуляти, та з парубками. Оп танцює Настя, Михайла Ільницького жона. Він малий, кривий але ж багатий. Вона висока, струйка, білява, синьоока. Обличчя у неї спокійне, поважне. Вона наче слов'янська Мадонна. Танцює дуже поважної ділово. Не підведе очей на парубка, не заговорить, не засмітиться. Зелена шалінова спідниця в червоні ружі, сорочка як у всіх, трішки вищита на уставках понад зморшками. Шкляні пацьорки дзвонять на білій пазусі, що з боку прикрита полами лейбика. На голові червона, добра хустка, назад зав'язана. Вже бо в Гусному не носять жони чепців! Танцює. Наче трава хвилює на зеленій полонині під подувом дужого вітру. Задумлива, буйна, сонна.

Її товариш співає:

Гей впав сніжок па моружок
Та й уже не тане.

За тобов ми, моя мила,
Та сердейко в янє.

Може й в'яне, та цього непомітно. Оде тепер парубки танцюють самі. Цей парубоцький танець у них називається козак. Побралися тісно за плечі, та швидким колесом круться по хаті. Щось наче аркан. Тільки ж ритм коломийки. Здається, наче не живі люди, а справжнє колесо від якої машини. Котиться, котиться, аж за очі ловить. Нагло голосне тупнення кільканадцятьох пар ніг, голосне вівкання — колесо задержалося у найбільшому бігу, щоб знову покотитися у другу сторону. Ех, парубойки, парубойки! Оде стоять дівчата та приглядаються. Уважно, ділово. Та бо:

Гей ставайте, парубойки,
До гліду, до гліду,

Та ияй я си погадаю,
За котрого піду.

Та не багато тут і гадати. Вже оці малі дівчатка знають, що підуть за того — за кого батьки наладують, у кого полонинка й волики сивейкі. Все ж танцюють, щоб було чим згадувати літа дівоцькі. Котрі дома. Бо інші заяли. По лісах і полонинах лунає їхня пісня, під звуки худоб'ячих дзвіночків. Хоча сіє дрібна мряка і ліси та полонини пірнули в хмари, а чатина заплакала дрібними дощами.

Міжтим у Михайлівій стодолі далі музики й танці. А жінки просята: Посідьте малейко та й подивітесь. І ви сидите й дивитесь. Вони такі щирі, прихильні, товариські. Так радо балакають і так швидко заприязнюються з чужою людиною. Після одвodenного перебування знаєте мало не ціле село. Приходять балакати, розказують про свої гори й полонини, про своє життя. Йдете горі селом. Кожен вас здоровить, прилучується й розбалакується як з давно знайомим, що з ним колись тут недокінчили балакати. Хочеться нагадати, де й коли бачили цю людину. Просята:

— Побудьте малейко з нами, не спішітесь. Чей Пикуй у хмара, завтра і так дожджити ме. А ви посідьте, подивітесь, як живеме, та газдуєме. Завтра ярмарок у Висіцьку, поїдете та ввидите много народу всілякого, та й ружне іміння. А пак підете в полонину та ввидите, як сіна косят.

Здається, що вважають вас за велику дитину, яку треба забавити, і бавлять, чим можуть. Оці бойки з-під Пикуя.

Проте, хоч як з ними любо, кортить у гори.

БАТЬКО БОЙКІВСЬКИХ ГІР

Стрімкий та високий владика турчанської Бойківщини, старий Пикуй. Здалеку видно його шпиль. Він темніє на ясній синяві у віцку рожевих хмар. Колихає їх дужий верховинський вітер, відриває шматки рожевих пухів та жене їх у широкі розтвори блакиті, назустріч золотому сонцеві. Одея гірський гуляка скоче по камінних, чорних гирлах та кидатиметься стрімголів у глибокі пропасті, що зяють на зелених узбіччях від полудня. Шумить по цей і той бік пасма, бушує між старими буками, а потім кидатиметься у глибокі долини та ровені, де людські житла. Оце шпиль. На ньому від полудня чорний камінь, що стремить, як розкрита паща. На нього ніхто не важиться вийти, бо внизу прірва. Вежа з дерева, на якій тризуб. І білі вівці, розсипані по полонині. Глибокі мохи, афіна, гогодзи.

Гей, пасмо прекрасне, границями пайжене вибігло з Пикуя та загналось аж над Сяніве джерело, та в ужоцьке проvalля. Височіють верхи: Зелемінь, Руський Путь, Листкованя, Старостина. Верхів'я камінням закидане, негодами бите. Вибігають від батька Пикуя та Бескидником конають над ніжною стрічечкою молодого Сяну. Гуляють по вершках вітри та бовванають мряки й царить темрява. Тільки ж часом вітер кине хмару в долині і тоді на пречистій синяві різаним рельєфом рисується ланцюг високих гір, і Пикуй - батько пишається у блакиті своїм гострим вершком.

На північ розлогий край бойків. Косять вони сіна і живуть вівсом та картоплею. Колись вони випасали славну маржину на полонинах і зганяли па великий торг під Пикусем, де йшла торгівля й обмін з братами з-за верхів.

На південь дивний і прегарний край закарпатських бойків. Вони такі ж добрі й довірливі, як оці з Галичини. Але ж їх розділили високі гори і ще вищі граници, що віками стоять граничними каменями па полонинах. Оці невеликі камені врилися в живе тіло гострим ножем і роздерли його па два криваві куски. Може й тому оці там ще темніші, ще біdnіші за наших. Воини ж „прості, тутейші, руснаки“. Айно. По цей і той бік дужого пасма розсілась неволя. Про Україну хоча й чували тут дещо, та знати їм не вільно було про неї. Тут польські слова трапляються у мові, а там словацькі й мадярські.

Перекинувши сіряк через плече, стоїть опей закарпатський бойко на полонинці та дивиться в просторий бойківський світок, що обабіч гір потягся. Вівці клубками розси пались у половині. Надивившись, зідхає тяженько, невідомо: від туги, чи від вудьги, потім бере сопілку й грає. Такі ж самі співанки, такі ж самі мелодії, як усюди. Час від часу відіймає сопілку від губ і приспівує:

Та я піду, та я піду,
Та я помандрюю,

За літами молодими
Не перебаную.

Останній двозвук кидає у простір. Він летить за вітром і тримтить у синяві простору. Зараз же й вівкне протяглим звуком та так, щоб чути було і в горах і по долинах, де красна білявина коноплі бере або крумпліogrібає. Там серед хатів, що притулились понад потоками.

ПОЯСНЕННЯ

У давнину

Замість історично-географічного тла — розмова з сучасним бойківським регіональним письменником — газдою Андрієм Киселичином.

Дащо — дещо; дахто — дехто; дакілька — декілька; спільнини — спільнини; лепчиця — тяжкий ґрунт, глина; бити', бив, били' — архаїчні бойківські форми замість: бути, був, були; папир'я, ясіння, колісся — папері, ясіні, колеса (часті на Б. збірні йменники замість множинних форм); гойкати — кричкати, лементувати; стайка — шматок поля; ровинь — рівнина; Венгри — Угорщица; Старе Місто — Старий Самбір; челядин — людина, чоловік; відп'ш — мабуть; пак — потім; ни'кус, нич — ніщо; нігди — ніколи; іміння, марга, маржина, скотята — худоба; тлуста — товста; млака — мочар; шваби — німецькі колопісті; Йосиф II — австр. цісар (1765 - 1790); гадатися, гадкуватися — журитися; їдінія — їжа; піхурка — стежка для піших; синванці — спів воли; фузія — рушниця; ймити — зловити; колія — залізниця; зіправди — справді; дніська — сьогодні; дагди — колись.

За відвагу

Описана справжня подія в селі Розлуч на Самбірщині.

Кичера — невелика гора з голим вершком; тупий — дешевий; імат — бере; ніт — ші; коль — коли.

Ярмарок у Літовині

Опис ярмарку з передвоєнних часів.

Білявина — любка (бойки любуються в русявих дівчатах); пек, цур, осина, кара, мара, файл — прокльони; газдойкове, газдове — господарі; байка — дурниці, байдуже; люфнік — "літник", гість, що привізти влітку в гори на відпочинок; закамарки — тіспні закутини; дождж — дощ; яфнин — афини, чорні ягоди; варувати — стерегти; монополька — горілка; розтоки — яри й ярки над потоками, теж: самі потоки; купцей — купців.

На Дністровому березі

Справжня подія в селі Жукотині на Турчанщині в вересні 1939.

Гулати — товкти; ия — мене; гарешт — вязниця; марасник, мавка — постаті з бойківської демонології; пацьорки — коралики, намисто; „Стшелеп” — польська піввійськова організація; неська — (із: днеська) сьогодні; айно — добре; збірка на Зелені Свята — грошева, збірка на допомогу інвалідам українських армій; „пацифікація” — погроми сіл польською поліцією; поэмітували — посыдали; матина — бадилля, листя; постерунок — вартівня; портки — штаны; пшодовпік — підстаршина польської поліції; напуджені — настрашенні; кримінал — в'язниця; няй — нехай; глядати — шукати; вуйчина — дядина; негідний — недобрий; алъо! — оп; ай — але; дрива — дрова; банувати — тужити; людім — людям; потя, потята — пташок, пташенята.

Буря

Літом 1941, після відступу більшовиків, великі бурі й повені спустошили ліси на Бойківщині.

Гей — якби; лейбік — коротка свитка без рукавів; мір — загибель, патички — сірники.

З тугою

Сина вивезли насильно до Німеччини. Мати в'яне — сохне з горя й туги.

Чир — лемішка з вівсяної муки; обхарити — обчистити; бавувати — тужити.

Трембіта

Під час німецької окупації й „ловів п'я людей“ люди боронилися своїми методами перед новітнім ясиром.

Кошара — загорода на вівці; машина — тартак, пила; вержеш — кищеш; поеден — декотрій.

Погоня тіпей

Гнет викликав не тільки пасивність, але й активний опір і протидію. Олексюк ховається в лісі, а коли поляже, його смерть помстять друзі.

Ніт — пема; варуй — пильний; забили — забули; спіткало — стрінуло.

У заметіль

На еміграції, серед чужих бойко все таки зберігає свій національно-племінний тип.

Зрихтувати — зладити; пец — піч.

Флисники

Флисник — сплавник дерева; ошвари — бічні, випуклі частини пнів, що відпадають при різанні дошок; ціарська дорога — головна бита дорога; друлив — трутів; шпацір — (з нім.) прохід; стрійчаник — стріків спін; шкала — скала; Мова Івана Корчинського різиться від мови інших персонажів, бо ж він „корчанський шляхтич“ що побував у світі.

Мандрівкою

Заки покинете бойків їхній долі помандруйте ще селами, подивітесь як ліс рубають та на тартаку трутъ, як бойки танцюють і послухайте їхніх співанок. Годі станьте на вершку та й зідхнувши тяжко пішліть ім здалеку щирий привіт.

Машина — тартак; клец — стовбур, цапи'на — (з нім.) кований дрючик для роботи при дереві, гатри — пили в тартаку; циркулярка — кругова пила; крумплі — картоплі; до гліду (з нім.) — до порядку, ряду; наладують — виправлять, пішлють; айно — (на Закарпатті) так.

ЗМІСТ

	стор.
Передмова	3
У давнину	5
За відвагу	13
Ярмарок у Літовищі	20
На Дністровому березі	26
Буря	39
З туги	49
Трембіта	52
Погоня тіней	57
У заметіль	62
Флісники	68
Мандрівкою	79
Пояснення	86

M Y P

